

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Praha 2011

Marie Pokšťeflová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ROMÁNSKÝCH STUDIÍ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Marie Pokšteřlová

**HLEDÁNÍ LIDSKÉHO ŠTĚSTÍ VE
VOLTAIROVÝCH POVÍDKÁCH**

**SEARCH OF HAPPINESS IN
VOLTAIRE'S NOVELS**

Praha 2011

Vedoucí práce: doc. PhDr. Aleš Pohorský CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla především poděkovat svému vedoucímu diplomové práce doc.PhDr. Aleši Pohorskému CSc.

Dále bych ráda poděkovala učitelce českého jazyka Mgr. Ivaně Kimlové za pomoc s jazykovou úpravou práce. Poděkování patří též mé kolegyni Ing. Anetě Dvořákové za její věcné připomínky k formální stránce práce. Rovněž děkuji své rodině a přátelům za morální podporu při studiu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Marie Pokšťeflová

Abstrakt

Předmětem mé diplomové práce *Hledání lidského štěstí ve Voltaireových povídkách* je rozbor této tematiky v dílech Mikromegas, Prostřáček, Zadig a Candide. Vlastnímu rozboru předchází úvod do problematiky dosažení šťastného života v závislosti na různých historických dobách. Dále je charakterizována filozofická povídka jakožto Voltairův osobitý prostředek k vyjádření jeho filozofických myšlenek.

Samotný rozbor klade důraz na společné rysy povídek líčící svět plný zla, pohrom a neštěstí. Do něj jsou vrženi velmi kladní hrdinové, jejichž povahy ostře kontrastují s okolím a kteří jen těžce hledají své místo v tomto nelítostném světě. Na základě ukávek z děl jsou blíže charakterizovány problémy autorovy doby, které navíc nacházejí četné paralely v našem dnešním světě. Těmto paralelám věnuji v rámci práce soustavnou pozornost. Rozbor ústí v obraz nenapravitelně špatného světa plného zla, v němž se nacházejí pouze malé ostrůvky dobra v podobě přátelství a lásky a kterému lze čelit pouze smysluplnou činností.

V závěru práce hodnotím přístup autora k tématu, které je stále velmi aktuální. Poukazuji na univerzálnost jeho myšlenek o životě a lidském štěstí a jejich všeobecnou platnost během různých období. Uvádím vliv epikureismu i stejné východisko, ke kterému dojdou existencialisté. Zmíněn je rovněž současný francouzský spisovatel François Lelord, jehož dílo představuje pokračování voltairovské tradice.

Klíčová slova : osvícenství, hledání štěstí, Leibnitz, zlo ve světě, náboženský fanatismus, válka, filozofická povídka, Voltaire, Lelord

Abstract

My diploma thesis called *Search of happiness in Voltaire's novels* aims to analyse the theme of happiness in prose works *Micromegas*, *L'Ingénu*, *Zadig* and *Candide*. The analysis is preceded by an introduction showing the evolution of the theme of happiness through different historical periods. This theoretical part is also followed by a definition of philosophical novel as a typical Voltaire's way of expressing his philosophical thoughts.

The analysis itself underlines common points of view found in the novels which all describe a world full of evil, disasters and misfortune. Good and honest heroes enter into this bad world and they struggle to find their place in the sun. Their nice personalities present a big contrast to the merciless world which surrounds them. The analysed examples from novels highlight major problems in Voltaire's time but a lot of parallels are found in today's world. I systematically pay attention to these parallels throughout the diploma.

The analysis leads to the description of incorrigibly bad world, where only small islands of happiness can be found represented by friendship and love. We can only deal with such a life thanks to a meaningful activity which can make it bearable.

The philosopher's approach to the theme which still captures people's attention is evaluated in the conclusion of my diploma. I point out the universality of his thoughts about life and happiness as they apply at all times. I refer to the influence of epicureism without forgetting to mention the existentialist solution. In order to show how Voltaire's tradition is followed nowadays in France I also present a contemporary French writer François Lelord who is deeply inspired by this great philosopher.

Key words : French enlightenment, search of happiness, Leibnitz, evil in the world, religious fanaticism, war, philosophical novel, Voltaire, Lelord

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Vývoj zkoumané problematiky v různých historických dobách.....	2
2.1	Myšlenkové proudy helénistického Řecka	2
2.1.1	Stoicismus	3
2.1.2	Epikureismus.....	4
2.1.3	Skepticismus	5
2.2	Myšlenkové proudy pozdního Říma.....	5
2.3	Vývoj myšlení ve středověku.....	6
2.4	Vývoj myšlení v renesanci a na počátku novověku.....	7
2.5	Vývoj myšlení v období osvícenství.....	8
3	Žánr filozofická povídka.....	10
3.1	Postavení prózy ve Voltairově době	10
3.2	Vymezení žánru povídka/román ve Francii.....	11
3.3	Filozofická povídka	14
4	Hledání lidského štěstí ve Voltairových povídkách.....	16
4.1	Kladní hrdinové vyhnaní do světa	16
4.1.1	Nerovnost mezi lidmi.....	20
4.2	Svět plný zla, pohrom a neštěstí	22
4.2.1	Teorie o dobrém světě.....	22
4.2.2	Realita světa plného zla	24
4.2.3	Voltairův život	36
4.2.4	Problémy současného světa	39
4.3	Svět plný náboženských tradic a fanatismu	41
4.3.1	Deismus.....	41
4.3.2	Kritika církve a náboženského fanatismu	42
4.3.3	Kritika bible a scholastiky	44
4.3.4	Kritika náboženských obřadů a rituálů	46
4.3.5	Náboženská problematika v současném světě	48
4.4	Svět blahobytu a dokonalosti.....	50
4.5	Přátelství	52
4.6	Láska	54
4.7	Věčná lidská nespokojenost.....	57
5	Závěr	63
6	Résumé.....	66

1 Úvod

Voltaire, vlastním jménem François Marie Arouet, je právem řazen mezi nejvýznamnější postavy francouzského písemnictví a kultury. Byl jednou z největších osobností období osvícenství a všestranným myslitelem. Znalci jeho díla a života¹ jej právem nazývají renesančním duchem a zdůrazňují, jak široké bylo pole jeho působnosti. Voltaire byl nejen spisovatel, ale také filozof a historik. Vedle humanitních věd se však zajímal také o vědy přírodní. Zasloužil se například o popularizaci Newtonovy teorie ve Francii. Zároveň měl také značný vliv na veřejné mínění své doby a po celý život byl bojovníkem za spravedlnost.

Tento myslitel žil v osmnáctém století a od doby jeho narození (roku 1694) uplynulo již více než tři sta let. Jeho díla se vyvíjela v těsné souvislosti s životem tehdejší evropské a francouzské společnosti a odráží v sobě společenské otázky své doby. Jan Sacher ovšem podotýká: „Svět od doby velkého osvícence prodělal řadu výrazných proměn, ale při pozorném čtení *Candida* shledáváme, že se v podstatě nezměnil.“² To je také důvod, proč jsem si zvolila dílo tohoto autora pro svoji práci. Mohlo by se na první pohled zdát, že je dobou svého vzniku již velmi vzdálené. Jeho tematika je ovšem natolik nadčasová, že je nám Voltaire stále blízký i v jednadvacátém století.

Konkrétně se budu zabývat tématem hledání lidského štěstí, které je jedním z ústředních ve Voltairových filozofických povídkách. Nejvíce je zpracováno v nejznámějším z těchto děl, kterým je výše citovaný *Candide*. Nicméně předmětem mého zájmu budou i povídky *Zadig*, *Prostáček* a *Mikromegas*, kde se s tímto tématem rovněž setkáváme. Před samotným rozbořem se nejprve seznámíme s vývojem zvolené problematiky v závislosti na různých historických dobách a rovněž si žánrově vymezíme filozofickou povídku jakožto Voltairův specifický prostředek pro vyjádření svých myšlenek.

---

¹ Např.: Jean Goldzink, René Pomeau, Jan Sviták či Antonín Zatloukal

² Sacher, J.: *Pěstovat svou zahradu* (doslov) In: Voltaire, *Candide*, přel. Radovan Krátký, Hynek, Praha, 1994, op.cit., str. 177

2 Vývoj zkoumané problematiky v různých historických dobách

Pro osmnácté století ve Francii, které je zároveň dobou Voltairovou, je charakteristické silné zaujetí problematikou lidského štěstí, které se budu věnovat ve své práci. Někteří autoři hovoří v této souvislosti dokonce o „posedlosti“³ tímto tématem a zdůrazňují novost této myšlenky, kterou si my jakožto lidé žijící v současné moderní době nedokážeme zcela přesně uvědomit. Dosažení šťastného života nám totiž připadá jako zcela samozřejmý a přirozený cíl našeho počínání. Avšak ne ve všech dobách byla této otázce přikládána váha, která jí právem náleží.

2.1 Myšlenkové proudy helénistického Řecka

Poprvé se setkáváme se souvislým zaujetím touto problematikou již na úsvitu naší evropské civilizace, a to v době antiky. Ivo Tretera podává⁴ podrobný obraz o myšlenkových proudech tohoto období, které zažilo později svůj návrat právě u osvícenců. Z jeho závěrů nadále vyjdeme a stručně si tyto proudy představíme.

Patří k nim filozofie z doby, kterou označujeme za helénistické období (338 př.n.l.-30 př.n.l.), znamenající současně konec tzv. klasického Řecka. Řecké městské státy ztrácí v této době svou plnou autonomii a jsou sjednoceny pod vedením Makedonie. Řekové tak přichází o ztrátu perspektivy aktivní účasti na veřejném životě. A právě v atmosféře politické deziluze a pesimismu dochází k zúžení pozornosti na individuum, k osobním problémům, jak dosáhnout štěstí a naplnit smysl svého soukromého života. Také se konečně smazává rozlišení svobodného člověka a otroka a řecké myšlení se dopracovává k obecnému pojmu lidství, neboli pojmu podstaty člověka nezávislého na dalších sociálních a etnických určeních.

---

³ Např.: Couty, D.: *Histoire de la littérature française*, Larousse, Paris, 2002, str. 405

⁴ Tretera, I.: *Nástin dějin evropského myšlení – od Tháleta k Rousseauovi*, Paseka, Praha, 2002, str.106-124

Toto období však nepřináší Řecku pouze deziluzi. Pojí se také s jistými pozitivními vlivy, mezi které patří šíření řecké kultury do ostatních zemí makedonské říše, oživení obchodu s dalekými zeměmi a kolonizace nových území. Toto vše s sebou nese i nově otevřené obzory a vzrůstající chuť žít a život si užít nebo také po vyčerpání tohoto životního stylu přání ze života dobrovolně odejít. Na poli filozofie to poprvé vede k hlubšímu zaměření na otázky způsobu života. Vznikají proto nové filozofické školy zabývající se výhradně touto problematikou. K nejdůležitějším z nich patří stoicismus, epikureismus a skepticismus.

2.1.1 Stoicismus

Stoicismus prosazoval zásadu oproštění a pohrdání bohatstvím. Dále doporučoval žít ve shodě s přírodou a prosazoval myšlenku o rovnosti a bratrství všech národů. Právě tento směr odsuzoval velmi rázně otroctví. Stoicismus uznával ctnost jako jediné dobro a špatnost jako jediné zlo. Všechny ostatní záležitosti jako urozenost - neurozenost, bohatství - chudoba nebo krása - ošklivost byly považovány za lhostejné. Ideálem člověka byl pro stoiky mudrc nezávislý na těchto pomíjivých hodnotách, který zároveň potlačil své vášně a dostal se do stavu nenáruživosti, klidu, neotřesitelnosti a takto celkově pravé svobody a soběstačnosti.

Jak můžeme vidět, prosazoval tento směr spíše asketický způsob života, s nímž se setkáme posléze v období křesťanství. Celý svět považoval za rozumný, oduševnělý a prostoupený božským prvkem. Vše, co se ve světě odehrává, se zároveň odehrává nutně a ve shodě s nevyhnutelným osudem a zároveň také nejúčelněji a nejrozumněji. Stoicismus takto předkládá první formu theodiceje čili filozofického ospravedlnění boha (i když se ještě samozřejmě nejedná o boha křesťanského). Tento směr prosazuje již ve své době názor, že svět je uspořádán nejlepším možným způsobem. Později uvidíme, jak se právě tento názor, prezentovaný poprvé již na sklonku starověku, dále vyvíjel v dalších staletích a jakým způsobem jej zkritizoval Voltaire ve své filozofické povídce *Candide*.

2.1.2 Epikureismus

Další hlavní filozofickou školou byl epikureismus. Tento směr založil jeden z nejvýznamnějších myslitelů tohoto období Epikuros ze Samu. Pro své učence zakoupil v Athénách dům se zahradou, kde se s nimi scházel a filozofoval. Z tohoto důvodu bylo jejich společenství označováno jako filozofové ze zahrady. Zahrada poskytovala ideální prostředí k realizaci Epikurovy zásady „Žij v skrytu“. Měla filozofy do jisté míry bránit před nevhodnými vlivy z vnějšího okolí a zejména neklidnými poměry společenskými. Poskytovala filozofický únik z neklidného světa.

Sám Epikuros byl přesvědčen, že dosažení šťastného života je podmíněno nevměšováním se do veřejných záležitostí a politiky, a proto by se těmto oblastem měli moudří lidé vyhýbat, aby si nezpůsobili zbytečné potíže. Smyslem bytí je pak dosažení radosti ze života samého, prožívaného ve fyzickém a duševním zdraví. Umění radovat se ze života bývá proto považováno za jeden z nejvýznačnějších rysů epikureismu. Kromě toho příkládá tento směr velký důraz na přátelství. V Epikurově zahradě panovaly výhradně vřelé přátelské vztahy. Epikurejci byli v pravém slova smyslu filantropové. Prosazovali lásku ke všem lidem a v přátelství spatřovali základ pro uspořádání vztahů mezi lidmi ve společnosti tak, aby bylo zajištěno, že si lidé nebudou vzájemně škodit.

Epikureismus proslul také jako filozofie čelící strachu. Pro štěstí každého člověka je totiž velmi důležité, aby se zbytečně nestrachoval a nezneklidňoval nějakými obavami. Má-li být šťasten, musí se zbavit strachu. Ten může plynout např. z obavy, že nedosáhne štěstí, nebo se může jednat o strach z utrpení či ze smrti. Kromě toho příkládal tento směr svůj význam i smyslovým požitkům, které činí náš život radostným. Právě z tohoto důvodu však byly pojmy „epikurejec“ a „epikurejství“ později velmi často spojovány s představami života prostopášného, překypujícího přízemním požitkářstvím, obžerstvím, pijanstvím, pohlavní nevázaností apod. O tento zcela zkreslený pohled se zasloužila po staletí rozvíjená církevní kritika, pro niž byl tento směr tou nejradikálnější verzí hříšného pohanství.

2.1.3 Skepticismus

Třetím hlavním filozofickým proudem byl skepticismus. Ten byl vlastně jakousi reakcí na dosavadní dlouhý vývoj řeckého myšlení, který navršil v oblasti filozofie i běžného života značné množství protichůdných mínění. Na základě toho se dostavila určitá únava či spíše jistý druh rezignace, spojený s nedůvěrou v jistotu a pravdivost jakéhokoli pevného tvrzení. Skeptikové proto prosazují zdržení se úsudků a tvrdí, že takto se dostaneme do stavu neotřesitelného klidu a bezbolestné lhostejnosti, kterou vnímají jako žádoucí pro klidný a spokojený život.

2.2 Myšlenkové proudy pozdního Říma

Po ztrátě politické samostatnosti Řecka byla řecká filozofie šířena také do římské říše, včetně výše zmíněných směrů, které řadíme mezi poslední významné. Zde našla četné zprostředkovatele. Nicméně v posledních staletích císařského Říma byly filozofické směry vystřídány myšlenkovými proudy ryze náboženského charakteru. Jejich charakteristiku nám opět poskytuje Ivo Tretera,⁵ z jehož závěrů budeme vycházet i nadále.

Hlavním důvodem k nástupu náboženských směrů byla krize impéria nejen v oblasti ekonomické a politické, ale také na poli duchovní kultury a celospolečenských poměrů. Tehdejší stav společnosti, jenž byl charakterizován nelidským vykořisťováním milionů otroků, drastickým vysáváním provincií, vylidňováním zbídačelého venkova a zvlí císařů obklopujících se donašeči a pochlebníky, vedl k odklonu od někdejšího antického racionalismu a byl živnou půdou k vzestupu iracionálních nálad. Ty se projevíly vznikem četných náboženských směrů. Závěrečná fáze vývoje antického myšlení se již ubírala cestou, kterou pokračoval další vývoj po celý středověk. Z mnoha nových proudů se prosadilo nejvíce křesťanství. Jde o hnutí, které vzniklo v prvních stoletích naší éry v Palestině, jež patřila mezi podmaněné země římského impéria. Ačkoli se jedná o ryze náboženský a nikoli filozofický směr, byl jeho vliv na vývoj filozofie, myšlení i umění v dalších bezmála dvou tisících letech historie naprosto zásadní.

---

⁵ Tretera, I.: *Nástin dějin evropského myšlení – od Tháleta k Rousseauovi*, Paseka, Praha, 2002, str.144-172 (Všechny další zmínky a citace v této práci jsou ze stejného vydání a budou uváděny pouze se stránkovými údaji.)

Jak jsme již zmínili, stojí za jeho vzestupem především neutěšené poměry na sklonku římské říše. Pro početné vrstvy velmi chudých a strádajících byl více než lákavý křesťanský příslib, že jejich strádání na zemi bude odměněno a vykoupeno královstvím nebeským, až odejdou z tohoto světa. Ke křesťanství se však přidávali i příslušníci vyšších vrstev, pro které nabízelo toho hnutí v atmosféře úpadku a přesycenosti císařského Říma novinku, kterou byl rovněž věčný život, ovšem při preferenci duchovních hodnot před nedůležitými hodnotami materiálními.

Celkově lze říci, že křesťanství přijalo četné prvky předchozích filozofických směrů, ale nově přišlo s myšlenkou jediného boha, hlásalo příklon k duchovním hodnotám a skromnému životu. Avšak krajně asketický způsob života doprovázený puritánstvím rozhodně rané křesťanství neprosazovalo. Tyto z pohledu dnešního člověka velmi charakteristické prvky získalo křesťanství mnohem později. Bylo to již v období středověku, kdy se definitivně a pevně zformovalo, ale také značně odchylovalo od své původní podoby.

2.3 Vývoj myšlení ve středověku

K plnému rozmachu křesťanství, jehož vznik spadá do období pozdního Říma, dochází skutečně až ve středověku. Tehdy si také získává své výsadní postavení. Vzniká rovněž církev, která plní funkci šířitelky víry. Prostřednictvím církve a jejích institucí se stává křesťanství hlavní doktrínou ovlivňující veškeré oblasti lidské činnosti po několik staletí. Celkově nastává výrazný odklon od pozemského života. Představu o tom, jakým způsobem žil člověk této epochy, nám poskytuje Václav Černý:

„Byl neustále ohrožen hladem, epidemiemi, válkou a účinně se jim bránit nedovedl. Žil v ovzduší bázně, byl životně úzkostný, bez hmotného osobního i sociálního bezpečí. Něco jiného je však jistota mravní, té středověk měl dostatek a plynula mu z toho, že se domníval vědět, a to absolutně, na čem s životem jest. Pravda o světě mu byla jasná a nepochyboval o spolehlivosti svého vědění, neboť tato pravda byla od Boha, božsky garantována, byla mu udělena a nemusil ji ani hledat. Tato pravda mu zdůvodňovala i jeho životní nejistotu, věděl důvody svých životních bolestí.“⁶

---

⁶ Černý, V.: *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti– Středověk*, H&H, Jinočany, 1996, op.cit., str.76

Středověkému člověku totiž bylo vštěpováno, že smyslem jeho života není dosažení pozemského štěstí, nýbrž dosažení spásy v nebeském království, kam bude přijat po smrti, pokud bude žít v souladu s křesťanskými zásadami. Jeho útrapy jej nemusí znepokojovat, neboť bude spasen a žít život věčný.

Toto přesvědčení zůstalo v platnosti od doby prvních křesťanů. Kromě toho byly všechny oblasti podřízeny víře a iracionálním dogmatům prosazovaným církví, jež ovlivňovala veškerou filozofii, umění, ale rovněž vědu. Z tohoto důvodu bylo později na středověk nahlíženo velmi negativně, jak potvrzuje Ivo Tretera:

„Středověk bylo původně pejorativní označení, kterým renesanční humanisté mínili jakési provizorní intermezzo, jakési ‘temné’ mezidobí údajně barbarských století mezi řeckořímským starým věkem a novým věkem, jež vítali jako znovuvycházející slunce obrozené antiky. Osvícenství tento despekt vůči středověku ještě vystupňovalo.“⁷

2.4 Vývoj myšlení v renesanci a na počátku novověku

Odklon od myšlení theologického a zpětný příklon k myšlení světskému nastává až na konci středověku obdobím nazývaným renesance. Vše probíhá spontánně, ale jen velmi zvolna. Tento vývoj je především nerovnoměrný, což zmiňují četné odborné publikace⁸, z jejichž závěrů budu na dalších stránkách této části mé práce vycházet.

Skutečně k němu nedochází všude se stejnou intenzitou a ve stejnou dobu. Renaissance začíná nejprve v Itálii (konkrétně ve Florencii), a to již na počátku 14. století. Její první fázi je humanismus neboli opětovný návrat zájmu k věcem světským týkajícím se člověka (na rozdíl od středověkého zájmu zaměřeného na vše věčné a božské). Již samotný název renesance (z latinského „renascor“ čili znovu se narodit) napovídá, že se jedná o určité znovuzrození. V tomto případě se jedná o obrodu myšlenkového dědictví antiky, a to ve všech oblastech, zejména pak ve vztahu ke světu a člověku. Nutno podotknout, že renesance byla prvním krokem naší evropské civilizacek přechodu do moderní doby. Tento přechod se pak realizoval v průběhu několika set let, od počátku 14. až do konce 17. století.

---

⁷ Tretera, I.: *Nástin dějin evropského myšlení – od Tháleta k Rousseauovi*, op.cit., str. 172

⁸ Např.: Cetl, J. a kol. : *Průvodce dějinami evropského myšlení*, Panorama, Praha, 1984, str.173-174
: Halada, J. : *Průvodce evropským myšlením*, Brána, Praha, 1996, str.107-109

Evropa se během této doby výrazně společensky změnila. Změnil se ekonomický způsob její existence, změnila se politicky a současně také myšlenkově. Nástup k novověkému myšlení byl tedy postupný, a jak jsme již uvedli, byl současně nerovnoměrný. Nepřekvapí nás proto skutečnost, že ve Francii, rodné zemi Voltaira, začíná renesance teprve v 16. století. Děje se tak za vlády Františka I. v letech 1515-1545. Tato příznivá doba ovšem netrvá nikterak dlouho a záhy je přerušena velmi neklidným obdobím náboženských válek mezi katolíky a hugenoty. Ke skutečnému obrození antických ideálů a rozvinutí humanistických myšlenek proto dochází ve francouzském prostředí až v následujícím období osvícenství, tedy právě v době Voltairově.

2.5 Vývoj myšlení v období osvícenství

Epocha osvícenství přímo navazuje na renesanci a reformaci, tedy na hnutí za osvobození od středověkého názoru na svět. Vlastní osvícenství vzniká v Holandsku a v Anglii. Odtud se šíří do dalších zemí Evropy. Svého největšího vrcholu však dosahuje právě ve Francii. Zde totiž zpozdilost společenských poměrů v absolutistické monarchii ostře kontrastuje s rychlým hospodářským vzestupem měšťanstva, které reprezentuje dosud bezprávný třetí stav. Toto vytváří zvláštní napětí, ve kterém se osvícenské ideje proudící zejména z Anglie politicky velmi radikalizují a připravují tak Francii na francouzskou revoluci a s ní spojené výrazné společenské změny.

Je třeba připomenout, že základními idejemi předrevoluční francouzské společnosti byl božský původ královské moci, ospravedlňování nerovnosti a obhajování privilegií šlechty a k tomu nesčetné množství dogmat katolické církve. Chtěl-li třetí stav změnu poměrů, musel nutně napadnout princip náboženství, které tyto všechny ideje zdůvodňovalo, a postavit proti ní pravý protiklad víry - nelítostný, kritický rozum. Tohoto úkolu se zhostili filozofové, a proto bývá 18. století ve Francii často označováno jako „století filozofů“. Neznamena to, že by v této době byly vytvořeny nějaké opravdu velké myšlenkové systémy, avšak filozofové začali v dosud nebývalé intenzitě zasahovat do společenského života. Začali v něm stále více udávat tón. Označení filozof také nabylo širšího významu. Za filozofy byli považováni všeobecně všichni svobodomyšlní, racionálně založení duchové, učenci a spisovatelé, kteří používali své myšlenky k cílům společenské kritiky.

Přirozené „světlo“ rozumu (francouzsky „lumière“), které prosazoval již v 17.století René Descartes, začalo nyní prostřednictvím těchto vůdčích osobností osvětlovat všechny temnoty starého režimu, despotické zvrůle a nespravedlnosti, náboženského fanatismu, intolerance a předsudků a stálo za vznikem osvícenství (francouzsky „siècle des lumières“).

Osvícenci zaměřili svou kritiku především na katolickou církev, která byla hlavní oporou výsad a diskriminací. Vyjádřili k ní jasný odpor jako k instituci na všech jejích úrovních, dále pak k její ideologii, dogmatům, morálním principům a zejména pak odpor vůči její náboženské nesnášlivosti. Jejich vztah k samotnému náboženství přitom nebyl zcela negativní. K této problematice se však ještě vrátím v dalších částech práce. Osvícenci také připisovali velký význam vědě. Prosazovali názor, že je nezbytné vše rozumně vysvětlovat na základě faktů a zkušenosti. Současně chtěli podat přehled toho, čeho až doposud dosáhl pokrok lidského ducha ve všech oborech lidského vědění. Za tímto záměrem začali sestavovat naučné sborníky – encyklopedie. Ty měly podat srozumitelný výklad s vyloučením jakéhokoli nadpřirozeného principu.

Dalším charakteristickým rysem těchto filozofů bylo jejich zalíbení v tom, co můžeme označit za civilizační vzestup. Šlo přitom o zálibu v civilizaci nejen ve smyslu kultury duchovní, ale ve stejné míře ve smyslu kultury hmotné. Osvícenci silně věřili v pokrok a vše, co by mohlo učinit život lidí příjemnějším. Teprve oni skutečně poprvé výrazně hlásali právo každého člověka na své osobní štěstí. V rámci návratu k ideálům renesance a antiky tímto přístupem navázali na epikurejce, s nimiž jsou velmi často spojováni. Především Voltairovo epikurejství je zmiňováno v nejrůznějších pojednáních o jeho osobnosti.⁹

V tomto úvodu do tematiky jsme se právě přesvědčili, že základním problémem vývoje evropského myšlení byly v různých dobách různé otázky. V osmnáctém století ve Francii byly ve středu zájmu víra v pokrok lidstva, nadřazení rozumu nad autoritu tradice a zejména pak boj o pozemské štěstí člověka, jenž bude ústředním tématem mé práce a který výrazně prostupuje Voltairovými filozofickými povídkami.

---

⁹ Např. In: Beck, S.: *Le bonheur chez Voltaire* [online] 2011[cit.2011-03-30] pojednání dostupné z <<http://www.lettres-et-arts.net>>.

3 Žánr filozofická povídka

Poté, co jsme si představili hlavní tematiku a její vývoj v závislosti na historických dobách, budeme ještě charakterizovat prozaický útvar, který si Voltaire zvolil pro její zpracování. Před samotnou charakteristikou si rovněž zhodnotíme postavení prózy v autorově době a obtížnost vymezení žánru román/povídka ve francouzské literatuře.

3.1 Postavení prózy ve Voltairově době

Je třeba zdůraznit, že 18. století, ve kterém autor žil, bylo v oblasti literatury dosud značně ovlivněno požadavky předchozího období klasicismu. V kterékoli odborné publikaci věnované dějinám literatury¹⁰ se můžeme dočíst, že klasicismus rozlišoval žánry na nízké a vysoké, přičemž nejvyšší místo zaujímaly tragédie, dále pak komedie, epická a lyrická poezie. Zcela opomíjené byly žánry prozaické - romány a povídky. Jejich postavení popisuje Josef Kopal následovně:

„V 18. století měly ve Francii nízký kurz. Netěšily se valně účtě ani u těch, kteří je skládali. Montesquieu, autor „Perských listů“, mluvě o španělských románech, uznává mezi nimi jediný dobrý : ten, který zesměšnil všechny ostatní, Cervantesova „Dona Quichota“. Se stejným pohrdáním vyslovuje se Voltaire o současném románu francouzském. „Jestliže ještě vychází několik románů“, píše v „Rozpravě o epické poezii,“ „jsou-li po jistou dobu zábavou frivolní mládeže, opravdoví spisovatelé jimi opovrhují.“¹¹

Sám Voltaire pěstoval především na začátku své literární dráhy dramata. Jako dramatik byl velmi uznávaný a „dlouho byl považován za jednoho z velikánů francouzské tragédie vedle Corneille a Racina. Ačkoli přejal některé podněty z divadla Shakespearova, v dramatické tvorbě zůstal v zásadě věrný klasicistické estetice, zejména dodržování zákona tří jednot a tradičnímu verši.“¹²

---

¹⁰ Např.: Šrámek, J.: *Dějiny francouzské literatury v kostce*, Olomouc, Votobia, 1997, str.77

¹¹ Kopal, J.: předmluva In: *Voltaire: Romány a povídky*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1960, op.cit., str.489

¹² Šrámek, J.: *Dějiny francouzské literatury v kostce*, Votobia, Olomouc, 1997, op.cit. str.98

Dnes však patří jeho dramata k té části uměleckého odkazu, která je již odumřelá, zatímco právě prozaická díla, ke kterým se uchýlil až v pozdním věku, představují i nadále „jedinečný ohňostroj jeho vtipu, skvělou ukázkou jasného slohu a v jeho díle jsou vedle korespondence složkou nejživotnější.“¹³

3.2 Vymezení žánru povídka/román ve Francii

Označení Voltairových próz není v odborné literatuře vždy jednotné. Nejčastěji se setkáme s termínem filozofická povídka. Avšak některé z nich, včetně nejznámějšího *Candida*, bývají nezdávka označovány spíše jako filozofické romány. Toto zařazení nalezneme v celé řadě odborných publikací¹⁴ i ve studii Antonína Zatloukala „*Voltaireův Candide*“¹⁵, kde je toto dílo prezentováno od začátku do konce výhradně jako román. V poznámkovém aparátu studie však nacházíme upřesnění, které říká: „Zdá se, že *Candide* odpovídá požadavkům románu. Ve Voltairově době rozdíl mezi románem a povídkou nebyl ještě příliš zřetelný, naopak názvosloví bylo dost zmatené.“¹⁶

Tvrzení „zdá se“ také nepůsobí úplně přesvědčivě. Navíc ani dnes není označení těchto děl v literatuře jednotné. Stejně jako nazývají některé publikace *Candida* a jiné delší prózy termínem romány, řadí je naopak jiné publikace do kategorie povídek.¹⁷ Není ani výjimkou, že například v knize, která zmiňuje *Candida*, nalezneme nepřeložené francouzské označení tohoto díla jako filozofické conte.¹⁸

U francouzských komentátorů Voltairova díla nalezneme nejčastěji právě označení „contes“ neboli povídky.¹⁹ Avšak i zde se setkáme občas s nejednoznačnými termíny, či dokonce tvrzením, že například *Candide* není „ani román, ani povídka.“²⁰

---

¹³ Kopal, J.: *Voltaireovy romány a povídky* (doslov) In : Voltaire, *Romány a povídky*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1960, op.cit., str.489

¹⁴ Např.: Macura, V. a kol.: *Slovník světových literárních děl II*, Odeon, Praha, 1988, str.359

¹⁵ In: Zatloukal, A.: *Studie o francouzském románu*, Votobia, Olomouc, 1995, str.31-60 (Všechny další zmínky a citace v této práci jsou ze stejného vydání a budou uváděny pouze se stránkovými údaji.)

¹⁶ Ibid.,op.cit. str.60

¹⁷ Např.: Balajka, B.: *Přehledné dějiny literatury I.*, SPN Fortuna, Praha, 1995, str. 89

: Šrámek, J.: *Dějiny francouzské literatury v kostce*, Olomouc, Votobia, 1997, str.101

¹⁸ Např.: Seymour-Smith, M.: *100 knih, které otráslý světem (Historie myšlení od starověku po dnešek)*, Euromedia, Praha, 2002, str.277

¹⁹ Např. : Goldzink, J.: *Candide, suivi du texte*, I.M.E.,Baume-Les-Dames, 1991

²⁰ Suarès, A: *Sur Candide* (esej) In: *Europe revue littéraire* (N°781, 05/1994), op.cit.str.36: „Ni conte ni roman, *Candide* est un livre extraordinaire“²¹„Ani román ani povídka,*Candide* je zkrátka úžasná kniha“ (vlastní překlad)

Z výše uvedených příkladů jasně vyplývá, že zařazení těchto prozaických útvarů do konkrétní kategorie není jednoduché. Na specifickou obtížnost žánrového zařazení francouzských próz upozorňuje také Václav Černý, který si francouzských povídkářů velmi váží:

„Nikdy nebylo a není lepších povídkářů než Francouzi. Byli a jsou jen povídkáři stejně dobří. Byli jimi po dvě století renesanční Italové, když se Boccacciem zmocnili vedení, a na dobu o něco kratší renesanční a barokní Španělé. Jsou jimi v moderní době Angličané a Rusové, nejznamenitější vedle Francouzů a vypravěči příběhů již víc než sto let.“²¹

K chvále jejich umění dodává velmi výstižně, jak nesnadné je vymezit v této literatuře povídku od románu, jelikož Francouzi nedělají v dané oblasti ani ten „základní rozdíl, který se týká délky.“²² Toto tvrzení je velmi výstižné. Pokud se totiž podíváme na rozsah Voltairových próz, které budou předmětem rozboru v další části mé práce, zjistíme, že se jejich délky značně liší a klasickým představám o povídkách neodpovídají. *Candide* a *Zadig* čítají přibližně sto stránek textu, *Prostáček* asi padesát a *Mikromegas* pouhých deset stran. Podle kritéria délky bychom tedy mohli označit jako povídku pouze *Mikromegas*, který je nejstručnější a již svou délkou tomuto žánru odpovídá. Ostatní prózy bychom zařadili spíše do kategorie menších románů.

Je to však opět Václav Černý,²³ kdo upozorňuje na skutečnost, že francouzští autoři dobře vědí, že rozdíl mezi románem a povídkou naprosto nezáleží především na délce nebo jiném podobně vnějškovém zřeteli. Jedná se hlavně o rozdíl autorovy perspektivy a stanoviska. Román si žádá splynutí s vyprávěním a stanovisko romanopisce je stanoviskem ztotožněného. Naopak povídka vyžaduje, aby autor zůstal mimo její průběh. Stanovisko povídkáře je tedy stanoviskem svědka.

Dalším důležitým měřítkem je rovněž charakter postav. Romanopisec postavám naslouchá, sleduje jejich konání a na základě tohoto pozvolného vývoje se nám odkrývá, kdo jsou postavy zač. Povídkář naopak musí předem dokonale vědět, o koho v hrdinovi běží, a jeho úkolem je vymyslet epizodu nebo i řadu výrazných epizod, které by již předem daný a hotový charakter ilustrovaly co nejlépe. Stejná kritéria při vymezení těchto dvou žánrů používá i René Pomeau.²⁴

---

²¹ Černý, V.: Studie ze starší světové literatury, Edice Ypsilon, Mladá fronta, Praha, 1969, op.cit., str.106

²² Ibid., op.cit., str.110

²³ Ibid., str.110-111

²⁴ Pomeau, R.: *Voltaire conteur* (předmluva), In: Voltaire: *Romans et contes*, Flammarion, 1996, str.8-21

Ten navíc patří mezi znalce Voltairova díla. Jeho závěry, ze kterých nyní vyjdeme, nám umožní doplnit právě zmíněné názory Václava Černého. René Pomeau rovněž rozlišuje mezi romány a povídkami na základě postoje, který zaujímají v samotných dílech jejich autoři. Romanopisci jsou obvykle neviditelnými vypravěči a splynou s příběhem, zatímco autoři povídek jsou v příbězích přítomni. A právě v případě Voltaira je jeho přítomnost coby vypravěče značná. Nejvíce v *Mikromegasovi*, kde vystupuje vypravěč velmi často v 1. osobě: „Protože postava Jeho Excellence byla tak vysoká, jak jsem řekl...“²⁵ Ale také v ostatních příbězích se s ním setkáme, i když méně často. Například na samém začátku *Candida*, kdy Voltaire vypravěč tvrdí: „Mám takový dojem, že právě pro tyto vlastnosti mu začali říkat Candide.“²⁶ Pouze v jediném z příběhů se vypravěč zcela vytratí a právě z tohoto důvodu jej René Pomeau označuje jako jediný výrazem „téměř román.“²⁷ Jedná se o *Prostáčka*. Až na tuto malou výjimku hodnotí Voltaira v jeho prózách zcela jednoznačně jako povídkáře, který uplatňuje ve svých dílech postupy typické právě pro tento žánr. Kromě přítomnosti vypravěče mezi ně patří také způsob, kterým příběhy začínají. Jedná se většinou o úvodní formulace připomínající klasické pohádky a znějící nejčastěji : žil byl, byl jednou jeden...atp. V *Candidovi* začíná příběh například takto: „Ve Vestfálsku, na zámku pana barona Thunder-ten-Tronckhla, žil mladík, kterého příroda obdařila neobyčejně jemnými mravy.“²⁸ Podobný úvod mají i ostatní příběhy včetně *Zadiga*: „Za času krále Moabdara žil v Babylóně mladý muž jménem Zadig.“²⁹ Po takovémto krátkém úvodu autor čtenáři představí hrdiny včetně jejich vlastností a vzhledu. Vykreslí stručně jejich portréty a příběh začíná. Vše se tedy děje přesně v souladu se schématem, jež pro povídky definoval Václav Černý.

Na základě všech výše zmíněných závěrů budu tedy ve své práci označovat Voltairovy prózy jednotně jako povídky, i když samozřejmě připouštím, že některé z nich mají blízko k románům.

²⁵ Voltaire: *Mikromegas* In: Voltaire: *Romány a povídky*, přel. Rudolf Souček, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1960, op.cit., str. 125

²⁶ Voltaire: *Candide*, přel. Radovan Krátký, Hynek, Praha, 1994, op.cit., str. 7

²⁷ Pomeau, R.: *Voltaire conteur* (předmluva) In: Voltaire: *Romans et contes*, Flammarion, 1996, op.cit. str. 10: „Le narrateur s'efface de l'Ingénu qui est presque un roman“ / „Vypravěč mizí v *Prostáčkovi*, který je téměř románem“ (vlastní překlad) (Všechny další zmínky a citace v této práci jsou ze stejného vydání a budou uváděny pouze se stránkovými údaji.)

²⁸ Voltaire: *Candide*, přel. Radovan Krátký, Hynek, Praha, 1994, op.cit. str. 7

²⁹ Voltaire: *Zadig* In: Voltaire: *Romány a povídky*, přel. Alena Wildová, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1960, op.cit., str. 25

3.3 Filozofická povídka

Voltaire se začal věnovat próze, pro kterou sám neměl vysoké uznání, teprve jako padesátiletý. První z povídek vznikly za jeho pobytu u vévodkyně du Maine v letech 1747-1749, který zmiňuje Ivan Sviták.³⁰ Původně nebyly vůbec určeny k uveřejnění, ale byly napsány lehkou rukou pro pobavení hostů. Jejich autor se k nim ale později vracel a stylisticky je dále upravoval se stejnou péčí jako svá ostatní díla. Prózy *Candide*, *Zadig*, *Mikromegas* a *Prostřáček*, které budou nadále předmětem našeho zájmu, patří do skupiny povídek filozofických. Definici tohoto typu povídek nalezneme ve většině publikací o literárních žánrech či dějinách literatury a vždy je přibližně stejná.³¹

Za zakladatele tohoto žánru je označován přímo Voltaire. Za jeho předchůdce jsou většinou považováni svým stylem Rabelais, La Bruyère, Tyssot de Patot či Fontenelle. Dále je zmiňován především vliv Johnatana Swifta a jeho Gulliverových cest, které bezesporu inspirovaly vznik *Mikromegase*. Z Voltairových současníků pak bývají jmenováni svou spřízněností Montesquieu a Diderot. Hlavním znakem filozofické povídky je skutečnost, že prezentuje filozofické názory jejího autora a mívá kritické zaměření. Z tohoto důvodu nemá příliš charakterově propracované postavy, jelikož jejich úkolem je sloužit autorovi pouze k vyjádření jeho teze. Proto bývají Voltairovi hrdinové označováni často jako „črty“ nebo „stíny“ skutečných postav.³² Nicméně, jak zdůrazňuje Antonín Zatloukal,³³ postavy jsou u Voltaira nositeli určitých idejí. Slouží k výkladu autorových názorů. Jsou ve službách teze a pro takovýto druh děl byla tato koncepce postav nejvhodnější.

K samotné definici filozofické povídky, kterou jsem právě uvedla, dodejme ještě velmi zajímavý postřeh Anguse Martina,³⁴ který si klade otázku, do jaké míry je Voltaire zakladatelem nového žánru, či spíše podžánru, který se dále rozvíjel, a do jaké míry se jedná pouze o specifický útvar vlastní výhradně tomuto autorovi. Zmiňuje rovněž celou řadu spisovatelů, které jsem již jmenovala a kteří jsou považováni za jeho předchůdce.

---

³⁰ Sviták, I.: *Humanista Voltaire* (studie) In: *Voltaire: Myslitel a bojovník* (souborné vydání filozofických děl), přel. B. Kozák a V.T. Miškovská, Státní nakladatelství politické literatury, Praha, 1957, str.24

³¹ Např. In: Narvaez, M. : *À la découverte des genres littéraires*, Ellipses, Paris, 1998, str.151

³² Např. In: Pomeau, R.: *Voltaire conteur*, op.cit., str.17: „*Les silhouettes prennent vie par le mouvement que leur imprime l'opérateur*“ / „*Stíny ožívají prostřednictvím vypravěče*“ (vlastní překlad)

³³ Zatloukal, A.: *Studie o francouzském románu*, str.48

³⁴ Martin, A.: *Anthologie du conte en France 1750-1799*, UGE, Paris,1981, str.14

Avšak pro stanovení nového podžánru je spíše důležité, kdo z pokračovatelů se tomuto útvaru nadále věnoval. Mohli bychom se domnívat, že jich bude celá řada, neboť ve většině literárních děl se projevují filozofické názory autora a velké množství spisovatelů také píše svá díla se záměrem prezentovat své názory. Těchto autorů je samozřejmě celá řada, ale nevolí si za svůj žánr vždy povídku a také se nedrží výhradně úvah o základních životních hodnotách a našem bytí v tomto světě, což jsou ústřední témata jak filozofie, tak právě filozofických povídek. Z tohoto důvodu je pro Anguse Martina k Voltairovi na myšlenkové úrovni nejbližší Diderot. Po stránce myšlenkové, ale zároveň i formální nenachází žádné skutečně srovnatelné autory: „Pokud na základě všech těchto příkladů můžeme konstatovat, že fikce slouží k ilustrování základních problémů lidského života, nenacházíme nikde literární práci, která by skutečně připomínala voltairovskou povídku.“³⁵ (vlastní překlad)

Angus Martin tedy vidí ve Voltairově filozofické povídce specifický podžánr, který ovšem pěstoval pouze a výhradně tento autor. Pokud se podíváme do různých publikací o literatuře³⁶ a zejména o dějinách francouzské literatury,³⁷ najdeme v nich přesto alespoň jeden příklad díla, které můžeme k tomuto žánru zařadit. Je jím *Malý princ* od Antoina de Saint-Exupéry z roku 1943, který je označován rovněž jako filozofická povídka či pohádka pro dospělé. V současné době se objevilo ještě další dílo zcela odpovídající tomuto žánru. Je jím *Hektorova cesta aneb hledání štěstí* z roku 2002 od Françoise Lelorda, o kterém pohovořím více ještě v závěru své práce.

Od 18. století, ve kterém Voltaire žil, se tedy objevila pouze dvě díla (alespoň ve francouzské literatuře), která lze do žánru filozofické povídky zařadit. To je na tak dlouhou dobu skutečně velmi málo. Nezbyvá než konstatovat, že Voltaire byl, je a prozatím stále zůstává nejen zakladatelem tohoto žánru, ale také jeho nejvýznamnějším a téměř jediným představitelem.

---

³⁵ Martin, A: *Anthologie du conte en France 1750-1799*, UGE, Paris, 1981, op.cit., str.14 : „Si dans tous ces exemples, on peut constater que des fictions servent à illustrer certains problèmes fondamentaux de la vie humaine, nulle part on ne trouve une facture littéraire qui rappelle vraiment celle du conte voltairien.“

³⁶ Např.: Zeman, M. a kol.: *Slovník světové literatury*, Fortuna, Praha, 1994, str.132

Zeman, M. a kol.: *Světová literatura četbou a interpretací*, Fortuna, Praha 1194, str.72

³⁷ Např.: Fischer, J. a kol.: *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století*, 3.díl, Academia, Praha, 1979, str. 83

4 Hledání lidského štěstí ve Voltairových povídkách

Po předchozí úvodní části, ve které jsme se seznámili s vývojem evropského myšlení ve vztahu k otázce nalezení šťastného života a definovali si formálně filozofickou povídku, přejdeme nyní k samotnému rozboru tematiky této práce.

Téma lidského štěstí, které zažilo u osvícenců svou velikou obrodu, prostupuje téměř všemi Voltairovými filozofickými povídkami. My se však zaměříme pouze na čtyři nejznámější, kterými jsou *Zadig*, *Mikromegas*, *Prostřáček* a *Candide*. Na těchto dílech si ukážeme Voltairův pohled na lidské snažení o dosažení štěstí v životě.

4.1 Kladní hrdinové vyhnání do světa

Hlavní hrdinové zvolených děl jsou bez jediné výjimky velmi kladné typy s dobrým srdcem, šlechetnými úmysly a čistou duší. Jejich charakteristika je podána hned v úvodu každé z filozofických povídek, které jsou zároveň i pojmenovány podle těchto hrdinů.

Zadig je nám představen následovně: „Za času krále Moabdara žil v Babylóně mladý muž jménem *Zadig*, jehož krásné přirozené vlastnosti byly ještě utvrzeny výchovou. Ač mlád a bohat, uměl mírnit své vášně; nic nepředstíral, nikterak nechtěl mít vždy pravdu a uměl ctít lidskou slabost.“³⁸ Dále se o něm dozvídáme, že „měl pevné zdraví, pěkný vzhled, spravedlivého a vyrovnaného ducha, srdce upřímné a ušlechtilé. Domníval se tudíž, že může být šťasten.“³⁹

Také *Mikromegas*, vědec mimozemského původu, je charakterizován velmi kladně, i když s maximální stručností: „Na jedné z oněch planet, které obíhají kolem hvězdy zvané *Sírius*, žil mladý, velmi duchaplný muž, s nímž jsem měl čest seznámit se při jeho poslední cestě, kterou vykonal na naše malé mraveniště; jmenoval se *Mikromegas*, kteréžto jméno se velmi dobře hodí pro všechny velké lidi.“⁴⁰

---

³⁸ Voltaire: *Zadig* In: Voltaire: *Romány a povídky*, přel. Alena Wildová, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1960, op.cit., str.25 (Všechny další zmínky a citace v této práci jsou ze stejného vydání a budou uváděny pouze se stránkovými údaji.)

³⁹ Ibid., op.cit., str. 25-26

⁴⁰ Voltaire: *Mikromegas* In: Voltaire: *Romány a povídky*, přel. Rudolf Souček, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1960, op.cit., str.125 (Všechny další zmínky a citace v této práci jsou ze stejného vydání a budou uváděny pouze se stránkovými údaji.)

Dalším hrdinou je Prostřáček, kterého autor popisuje ze začátku jen po vzhledové stránce: „Byl prostovlasý, naboso, na nohou měl malé sandály, dlouhé vlasy měl spletené do copů a jemnou štíhlou postavu mu obepínal krátký kabátec. Vypadal odvážně a zároveň mírně.“⁴¹ Jedná se o mladého indiána, přesněji Huróna⁴², který se záhy sám představí: „Vždycky mi říkali Prostřáček“ [...] „a v Anglii mi to jméno nechali, protože vždycky říkám prostě to, co si myslím, a zrovna tak dělám všechno, co chci.“⁴³

Podobnou povahu má i čtvrtý hrdina Candide. Již v úvodu českého překladu této povídky je uvedena poznámka pro čtenáře, že slovo *candide* znamená ve francouzštině něco jako u nás prostoduchý člověk nebo neviňátko. Tato charakteristika je pak ještě potvrzena hned na začátku první kapitoly, která začíná takto: „Ve Vestfálsku, na zámku pana barona Thunder- ten-Tronckha, žil mladík, kterého příroda obdařila neobyčejně jemnými mravy. Jeho duševní hodnoty mu bylo možno vyčíst z obličeje, myslel prostince, své názory vykládal bez oklik – mám takový dojem, že právě pro tyto vlastnosti mu začali říkat Candide.“⁴⁴

Jak jsme si právě ukázali na základě uvedených charakteristik hrdinů, jedná se ve všech povídkách o skutečně velmi kladné postavy. Zadig a Mikromegas přitom představují bystré, vzdělané, ale zároveň hodné a mírné typy, zatímco Prostřáček a Candide jsou ukázkou současně hodných, ale zároveň i dosti naivních postav. Právě jejich výhradně kladné vlastnosti, ke kterým je přidána ještě určitá míra naivity v případě dvou posledních hrdinů, jsou dány do ostrého protikladu se světem plným zla a bezpráví, který je obklopuje a v němž hledají své místo a štěstí. Jako by chtěl autor poukázat na skutečnost, že lidé dobří to mají v životě spíše těžší a jsou zmítáni zkouškami. Všichni protagonisté povídek se tak stávají z rozličných důvodů vyhnanci, kteří putují světem a musí si v něm své místo tvrdě vydobýt.

---

⁴¹ Voltaire: *Prostřáček* In: Voltaire: *Romány a povídky*, přel. Alena Wildová, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1960, op.cit., str.294 (Všechny další zmínky a citace v této práci jsou ze stejného vydání a budou uváděny pouze se stránkovými údaji.)

⁴² Huróni byly indiánské kmeny žijící kolem kanadského jezera Hurón

⁴³ Voltaire: *Prostřáček*, op.cit., str.295

⁴⁴ Voltaire: *Candide*, přel. Radovan Krátký, Hynek, Praha, 1994, op.cit. str. 7 (Všechny další zmínky a citace v této práci jsou ze stejného vydání a budou uváděny pouze se stránkovými údaji.)

Zadig je nejprve jmenován prvním ministrem u babylonského krále pro své četné schopnosti a bystrého ducha. Jeho úspěch mu však vzápětí způsobí jen strasti. Zamiluje se totiž do královny. Ta jeho city opětuje, a ačkoli jde o lásku čistě platonickou, nezůstane bez povšimnutí ze strany krále. Aby si Zadig nakonec zachránil svůj život před královou pomstou, která je na něj chystána, musí zcela opustit svou zemi a vydat se napospas osudu. Tento příběh je zasazen do orientálního prostředí a je psán v duchu orientální pohádky.

Mikromegas je inspirován fantastickým dobrodružným románem Jonathana Swifta Gulliverovy cesty. Vliv tohoto díla je velmi často zmiňován⁴⁵ a bezesporu sehrál významnou roli. Mikromegas je nejkratší ze zvolených povídek a obsahuje právě prvky literatury fantasy. Hlavní hrdina je obyvatel hvězdy Sirius a oproti pozemšťanům, se kterými se setkává na svých cestách, dosahuje svými mírami obřích rozměrů. I on je však při svém cestování z jedné planety na druhou do určité míry vyhnanecem. Na své rodné hvězdě Sírius totiž napsal knihu, která se místním kněžím nelíbila, a proto dostal rozkaz, aby se po dobu osmi set let neukazoval u dvora. Na základě toho se tedy vydal na cesty, aby jakožto vědec a učenec „dokončil vzdělání svého ducha a srdce.“⁴⁶

Také Candide je vyhnanecem od začátku celého příběhu. Jedná se sice o jemného a hodného mladíka žijícího u dvora, ovšem hned v úvodu se dozvídáme, že:

„Služebnictvo, které si na zámku odsloužilo už nějaký ten křížek, mělo za to a pošuškávalo si o něm, že je synem sestry pana barona a jednoho počestného šlechtice ze sousedství, jehož zámecká slečna nepojala za chotě, ježto prý nemohla přenést přes srdce, že vzácný pán může dokázat svůj šlechtický původ jen do sedmdesátého prvního kolena, jelikož bouřlivé doby ho připravily o zbytek rodokmenu.“⁴⁷

---

⁴⁵ Např. In: Balajka, B.: *Přehledné dějiny literatury I.*, SPN Fortuna, Praha, 1995

⁴⁶ Voltaire: *Mikromegas*, op.cit., str.126

⁴⁷ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.7

Candida tedy nechávají žít na zámku jakožto nemanželské a neurozené dítě, ale jeho původ se tají a ani jemu samotnému znám není. Je o něj dobře postaráno. Mladík má i svého vychovatele a učitele Panglose, který v něm podporuje optimistický pohled na svět a Candide si žije bezstarostně a šťastně. Opojen navíc láskou ke slečně Kunigundě, dceři pana barona, uvažuje o životě následovně:

„Největším štěstím je býti baronem Thunder-ten-Tronckhem. Na druhém místě je největším štěstím býti slečnou Kunigundou, na třetím vídat ji denně a a konečně na čtvrtém místě je poslouchat mistra Panglosa, největšího myslitele z celého kraje a tudíž i největšího filosofa na světě.“⁴⁸

Avšak záhy mu tento idylický život skončí a hlavní příčinou bude jeho neurozený stav, který se mu stane osudným. Pan baron se totiž dozví, že Candide je zamilován do jeho dcery Kunigundy, a jelikož si pro ni představuje jiného a především urozeného nápadníka, vyhodí nic nechápajícího mladíka ze zámku a na cestu mu ještě dá „několik mocných kopanců.“⁴⁹ Po vyhození ze zámku začíná Candide své putování po světě, při kterém postupně zažívá mnohé útrapy, o kterých si ještě podrobně povíme v následující kapitole. Shodou různých náhod se také opětovně setkává v daleké cizině se svými přáteli z vestfálského zámku - především pak se svou milovanou Kunigundou a jejím bratrem, které osud rovněž nešetřil a skončili jako vyhnanci putující světem. Jelikož se nakonec stane jejich zachráncem, domnívá se právem, že si ruku své milé zaslouží a nebudou mu již kladeny překážky. Navíc pan baron otec ani paní baronka matka již nežijí. Do poslední chvíle se však Kunigundin bratr staví na odpor a připomíná Candidovi jeho neurozený původ: „To by Vám nebylo hanba oženit se s mou sestrou ? Vždyť ona má dvaasedmdesát předků! Tak se mi zdá, že jste nějaký drzant, když si troufáte mluvit mi tu o takových hlupáckých nápadech.“⁵⁰ Candide má ovšem své argumenty: „Předci tady nejsou nic platní. Já jsem vyrval vaši sestru z náručí žida a inkvizitora, a je tady ještě dost jiných závazků. Ona si mě vzít chce a mistr Panglos konečně vždycky říkal, že jsou si všichni lidé rovni. Je tedy jisté, že se s ní ožením.“⁵¹

---

⁴⁸ Voltaire: *Candide*, op.cit., str. 8

⁴⁹ Voltaire :*Candide*, op.cit., str.11

⁵⁰ Voltaire :*Candide*, op.cit., str.82

⁵¹ Voltaire :*Candide*, op.cit., str.82

Mladý baron ovšem svůj odpor nevzdává, a to navzdory tomu, že útrapy všech se opakují, a Candide proto nejednou zasahuje, aby pomohl. Jeho neurozený původ je mu stále připomínán i na samém konci příběhu a Kunigundin bratr se odvolává, že nedovolí jejich společný svazek: „Aby se mi snad vyčítalo, že jsem takovou hanbou vinen, ne? Vždyť její děti by nikdy nemohly vejít do německých dějin! Ne a ne a ne. Má sestra si vezme jedině říšského šlechtice.“⁵² Přes veškerý odpor se však nakonec Candide s Kunigundou ožení.

4.1.1 Nerovnost mezi lidmi

Voltaire v této povídce poukazuje na nerovnost mezi lidmi, což bylo velmi aktuální téma u osvícenců. Nesmíme totiž zapomínat na již zmiňovanou skutečnost,⁵³ že základními idejemi předrevoluční francouzské společnosti byl božský původ královské moci, ospravedlňování nerovnosti a privilegií šlechty a četná dogmata katolické církve. Až do francouzské revoluce (r.1789) byla Francie stále ještě monarchií a měšťané v ní neměli stejná práva jako šlechta, ačkoli výrazně rostla jejich ekonomická síla. Mezi šlechtici se již objevovaly liberální osobnosti, které například podporovaly i osvícence, ale společenská bariéra mezi těmito dvěma společenskými vrstvami byla stále významná a během svého života ji pocítil jakožto nešlechtic i sám Voltaire. Jeho zkušenost nám podrobněji líčí Ivan Sviták:

„Voltaire se domníval, že neexistují přehradu mezi měšťany a šlechtou...Vždyť ho zvou na večere a obdivují jeho ducha. Z tohoto omylu byl brutálně vyveden konfliktem s rytířem de Rohan, nositelem velkého jména a malého rozumu. Ten žárlil na Voltairovy úspěchy u slavné herečky Adrienne Lecouvreurové a jednou o přestávce v opeře se pokusil o chudičkový vtíp: „Monsieur de Voltaire, Monsieur Arouet, jaké je vaše jméno“? Voltaire mu dá pohotově poznat, co je skutečný vtíp : „Nevleču za sebou veliké jméno, ale vím, jak mám oslavit to, jež mám. Já své jméno počínám, chevalier de Rohan své končí.“ Kdyby Adrienna nebyla vhodně omdlela, byl by Rohan udeřil na místě. O několik dní později to udělali Rohanovi sluhové, kteří Voltaira dali vyvolat od večere a na ulici ho zbili, zatímco rytíř přihlížel. Voltaira překvapila reakce jeho urozených přátel daleko více než rány. Nikdo se ho nezastal, Rohana nemohl dát nikdo zavřít.“ [...]

---

⁵² Voltaire : *Candide*, op. cit., str.166

⁵³ Kapitola 2, str.9 této práce

[...],A tak poprvé a naposledy nechá Voltaire literatury a učí se tři měsíce šermovat u profesionálních rváčů. Pak přijde do téže lóže, vyzve Rohana na souboj, aby hájil svou čest, jak bylo zvykem. Ráno je zatčen, pobude čtrnáct dní v Bastille a je pak vykázán do Anglie. Tato životní zkušenost je určitým obratem v jeho životě. Slavný básník je zbit šlechtickou nulou a nedokáže najít zastání, je naopak trestán vyhnanstvím.“⁵⁴

Ačkoli jsou všeobecně témata ve Voltaireových povídkách nadčasová a můžeme nalézat jejich paralely v současném světě, výsady šlechty patří naštěstí nenávratně minulosti. Většina evropských států je dnes republikami. Zůstalo několik málo monarchií. Nejznámější je bezpochyby království Velké Británie a Severního Irsku, které také čelí kritice poukazující na to, že tento typ státního zřízení je již přežitý. Ovšem zdejší královská rodina se přizpůsobuje nové době a již například přistupuje na sňatky svých rodinných členů s neurozenými osobami, jak jsme se mohli přesvědčit také při nedávné svatbě prince Williama.

Ben Pimlott, jeden ze životopisců současné panovnice královny Alžběty II., o němž hovoří Vít Pohanka⁵⁵, poukazuje na skutečnost, že se lidé nyní mnohem častěji přiklánějí k názoru, že za padesát let už monarchie nebude existovat. Není již spatřována jako božská instituce. Je nazírána mnohem realističtěji a rozumněji - jako součást své země a instituce jako každá jiná.

Tématem nerovnosti mezi lidmi jsme odbočili od charakteristiky jednoho ze společných rysů zvolených povídek, kterým je putování hrdinů, kteří se stávají vyhnanci hledajícími své místo a štěstí ve světě. Jak již bylo uvedeno, Candide je vyhnán do světa kvůli svému neurozenému původu a nešťastnému zamilování do baronovy dcery. Viděli jsme, že podobně je i Zadig vyhnán od babylónského dvora kvůli svým citům ke královně, které nezůstanou bez povšimnutí, byť se jedná pouze o lásku platonickou. Mikromegas je pro změnu vyhnán ze své planety kvůli názorům v knize, kterou napsal. Zbývá ještě Prošťáček, který jako jediný oproti ostatním

---

⁵⁴ Sviták, I.: *Humanista Voltaire* (studie) In: *Voltaire : Myslitel a bojovník* (souborné vydání filozofických děl), přel. B. Kozák a V.T. Miškovská, Státní nakladatelství politické literatury, Praha, 1957, op.cit., str. 20-21 (Všechny další zmínky a citace v této práci jsou ze stejného vydání a budou uváděny pouze se stránkovými údaji.)

⁵⁵ Pohanka, V.: Alžběta II. Slaví 50.let panování [online] 2011[cit.2011-05-28] článek dostupný z <[http:// www.bbc.co.uk/czech](http://www.bbc.co.uk/czech) >.

povídám cestou naopak začíná. Právě díky daleké výpravě, kterou podnikne ze svého domova za oceánem, se dostane do Evropy a také do Francie, kde se velkou souhrou náhod setká se svými ztracenými příbuznými. Posléze se tu zamiluje a vše nasvědčuje tomu, že bude žít poklidně a šťastně se svou vyvolenou. Vše se však zkomplikuje, a tak nakonec i tento hrdina bude muset zdolávat překážky a úskalí, byť tomu nebude již na dalekých cestách, ale jen ve Francii.

Tímto se dostáváme také k dalšímu společnému rysu všech povídek, kterým jsou četné útrapy hlavních postav. Všechny zvolené prózy jsou totiž prostoupeny nekonečnými, na sebe navazujícími pohromami různého druhu, které naše hrdiny potkávají při putování světem. Proto se jimi budeme podrobněji zabývat v následující kapitole.

4.2 Svět plný zla, pohrom a neštěstí

V souladu s názvem této kapitoly a tím, co již bylo uvedeno na předchozích stránkách mé práce, se nyní budeme zabývat především problematikou zla ve světě.

4.2.1 Teorie o dobrém světě

Přítomnost zla je velmi významným tématem téměř všech Voltairových filozofických povídek. Je třeba podotknout, že jej tato otázka trápila prakticky celý život, jak potvrzuje Jan Sviták.⁵⁶ Možná právě proto je nejvíce zastoupena v *Candidovi*, který patří mezi jeho pozdní díla. Voltaire ho psal již v pokročilém věku šedesáti pěti let (v roce 1759), obohacený četnými životními zkušenostmi, které jej samotného výrazně formovaly a dovedly od původního optimistického názoru na svět až k názoru téměř pesimistickému. Svým postojem k této otázce se naprosto odklonil od náboženských hledisek své doby i dob předchozích, která shodně tvrdila, že:

„Bůh není odpověden za zlo na světě, protože nekonečně dobrý tvůrce světového řádu nemohl stvořit zlo. Svět je tak ve svém celku nezměrnou chválou boha, theodiceou. Hlavním obsahem

---

⁵⁶ Sviták, I.: *Humanista Voltaire*, str. 47

každé theodiceje je myšlenka, že boží stvoření chválí svého stvořitele, protože on nemůže tvořit nic než dobro. Vše je tedy dobré. Za zlo je odpověden člověk, případně zlo vůbec neexistuje.“⁵⁷

Již v úvodu mé práce⁵⁸ jsme se setkali s historicky první známou theodiceou, kterou předložili v pozdní antice řečtí stoikové. Ačkoli osvícenci včetně Voltaira čerpali z antiky, rozhodně se nepřiklíněli ke stoikům, nýbrž k epikurejcům, což si ještě doložíme později. V otázkách víry předložili osvícenci zcela nový koncept deismu, se kterým se podobně seznámíme hned v následující kapitole. S tradiční představou boha stvořitele, který činí dobro a řídí naše osudy, se zásadním způsobem rozešli.

Tento klasický náboženský koncept prosazoval ve Voltairově době především německý myslitel Gottfried Wilhelm Leibnitz. Své myšlenky vyložil ve spise do češtiny nepřeloženém *Essai de Théodicée*, vydaném v roce 1710, s jehož obsahem nás blíže seznamuje Ivo Tretera.⁵⁹ Leibnitz považoval svět a vesmír za celek, kterému vládne předzjednaná harmonie, která dává zlu působit jen za konečným dobrým cílem. Zlo je tedy ve své podstatě součástí této harmonie a svět je takový, jaký být musí, či je dokonce nejlepším ze všech možných světů. Vše je dobré, ne-li nejlepší. Bůh ve své dokonalosti a dobrotivosti chce jen to nejlepší a ve své volbě se proto nemůže mýlit.

Odborníci na Voltairův život a dílo neopomínají zdůraznit⁶⁰ v souvislosti s touto problematikou skutečnost, že sám spisovatel měl v mladším věku velmi optimistický názor na svět. Teprve jeho pohnutý osobní život, který bude rovněž předmětem mého zájmu, a také další zkušenosti a události jej postupně přivedly k výrazné názorové změně, jak dokládá velmi výstižně výklad Jana Svitáka mapující vývoj filozofových názorů:

„Filozofickým obsahem jeho povídek je téměř vždy otázka, která se postupem času stále častěji vyhrcoje. Je svět zařízen nejlépe, snesitelně, dobře, nebo špatně? Voltaire vyšel od prvního přesvědčení a skončil skoro u posledního. Změna názorů souvisí s tím, jak ho životní zkušenosti a filozofický vývoj vedly k rozchodu s leibnitzovským optimismem.“ [...]

„S optimistickým hlediskem se Voltaire postupně rozcházel, až je pak náraz opustil pod dojmem, jenž byl tehdy vzrušující událostí pro celou Evropu. 1. listopadu 1755, o Všech

⁵⁷ Sviták, I.: *Humanista Voltaire*, op.cit., str. 47

⁵⁸ Kapitola 2, podkapitola 2.1, oddíl 2.1.1 této práce

⁵⁹ Tretera, I.: *Nástin dějin evropského myšlení – od Tháleta k Rousseauovi*, str.321

⁶⁰ Např. : Sviták, I.: *Humanista Voltaire*, str.47
: Pomeau, R.: *Voltaire conteur*, str.19

svatých, vypuklo v Lisabonu zemětřesení, právě před desátou hodinou dopolední, kdy se většina lidí modlila v kostelech. Za šest minut byla nebohá metropole v troskách, v nichž umíralo 15.000 lidí. Příroda tu vyvracela ze lži mělký optimismus filozofů, kteří tvrdili, že vše je dobré, stejně jako tvrzení theologů, kteří viděli v zemětřesení prst boží. Člověk by musel být přímo fanatikem zákonitostí, aby mohl zůstat u Leibnitzovy předzjednané harmonie, a musel se stát rouhačem, chtěl-li boha činit odpovědným za smrt modlících se žen, starců a dětí.“⁶¹

Lisabonská tragédie Voltaira definitivně názorově odklonila od optimismu. O tomto ničivém zemětřesení napsal rovněž *Báseň o Lisabonské pohromě*, kde si dal za cíl přezkoumat poučku „vše je dobré.“ O pár let později se k tématu vrátil ve filozofických povídkách, a to zejména v *Candidovi*, který je právem považován za soustavný výsměch této teorii o dobrém světě.

4.2.2 Realita světa plného zla

Jsou to tedy filozofické povídky, které nejlépe ilustrují Voltairův posun v názorech na uspořádání světa. Proto se nyní zaměříme na ukázky z těchto děl dokládajících autorův myšlenkový vývoj.

4.2.2.1 Mikromegas

V *Mikromegasovi* se s tímto tématem setkáme jen okrajově. Nicméně ani zde neopomíjí autor vylíčit na pozadí fantastického rámce nemilosrdné poměry panující v našem světě. Cestujícího mimozemšťana obřích rozměrů při jeho krátké návštěvě Země zbavuje jeden z pozemských filozofů veškerých iluzí, které by si mohl dělat: „Víte například, že ve chvíli, kdy k vám mluvím, sto tisíc bláznů, kteří mají na hlavě klobouky, pobíjí sto tisíc jiných živočichů s turbanem na hlavě, anebo je jimi vražděno, a že takto si lidé počínají skoro na celém světě již od nepamětných dob?“⁶² Když se zeptá Mikromegas na důvod válčení a vraždění, dozvídá se od pozemšťana, že „jde o několik hromádek bláta velikých jako vaše pata.“⁶³ Voltaire tu kontrastem založeným na rozměrech podtrhuje ubohost, zbytečnost válek a utrpení a celkovou malost lidského počínání.

---

⁶¹ Sviták, I.: *Humanista Voltaire*, op.cit. str. 47-48

⁶² Voltaire: *Mikromegas*, op.cit. str. 138

⁶³ Ibid, op.cit., str.139

Hlavní hrdina je obr a lidé jsou pro něj sotva viditelné „atomy.“⁶⁴ Jejich jednáním je zděšen a označí Zemi za „mraveniště vrahů.“⁶⁵ Povídka *Mikromegas*, jejíž podnázev zní *Příběh filozofický*, však toto téma příliš nerozvádí a nenalezneme zde ani žádný závěr vztahující se konkrétně k naší problematice. Ačkoli jsou některé příklady velmi výstižné, mnohem více se zaměříme na ostatní zvolené povídky.

4.2.2.2 *Zadig*

V *Zadigovi* je hlavní hrdina vystaven celé řadě zkoušek a překážek na své cestě za štěstím. Jakmile se mu začne dařit, vzbudí to u druhých jen závist,⁶⁶ a proto jeho klidné a šťastné chvíle nikdy nemají dlouhého trvání. Jeho šlechetné činy jsou navíc často potrestány, místo aby za ně byl po právu odměněn.

Voltaire zde opět poukazuje na skutečnost, že lidé dobří jsou osudem více zkoušeni než ti špatní. Při četbě příběhu, jehož celý název zní *Zadig čili Osud*, nám na mysl přichází velmi často lidové rčení „pro dobrotu na žebrotu.“ Sám hlavní hrdina často nad svým osudem běduje: „Co je tedy lidský život! Ach ctnosti, k čemu jsi mi posloužila! Byl jsem pozvednut na vrchol velikosti jen proto, abych se zřítíl do nejhroznějších propastí neštěstí. Kdybych byl býval zlý jako tolik jiných, byl bych šťasten jako oni.“⁶⁷

Avšak nejen *Zadig*, ale i jiné postavy příběhu dokreslují obraz světa, kde dobro není doceněno. Příčinou tohoto stavu jsou především špatné lidské vlastnosti, které bohužel u většiny lidí převažují. Vedle závisti je to zejména lidská hrabivost, ale také nevďečnost. Povídka výstižným způsobem ilustruje, jak se například poddaní mající kruté panovníky třesou strachy a bědují, avšak pokud mají panovníky dobré, mírné a moudré, tak si jich neodkážou vážit a jejich dobroty ještě zneužijí. Tato lidská špatnost je popsána v epizodě, ve které se *Zadig* dostane na ostrov Serendib, kde panuje král Nabusan. Tento panovník je popsán jako jeden z nejlepších vladařů Asie. Ovšem záhy se dozvídáme, že „tohoto dobrého panovníka vždycky chválili, klamali a okrádali: jeden přes druhého plnil jeho poklady.“⁶⁸ Vladař si skutečně neví rady, jak se vypořádat s tímto nešvarem. Moudrý *Zadig* mu tedy pomůže radou, která problém vyřeší,

---

⁶⁴ Voltaire: *Mikromegas*, op.cit str. 138

⁶⁵ Ibid., op.cit., str.139

⁶⁶ V povídce *Zadig* najdeme hned dvě kapitoly nazvané „Závistivec“ (str.23-36) a „Závist“ (str.44-47)

⁶⁷ Voltaire: *Zadig*, op.cit, str. 47

⁶⁸ Ibid., op.cit. str. 61

a dostane za to „větší částku peněz, než kdy který správce pokladu svému panu králi ukradl.“⁶⁹ Touto vtípnou pointou epizoda končí a stejně jako u mnoha jiných příkladů lidské špatnosti je vše podáno v rovině komična.

Závěr povídky je navzdory všem neštěstím hrdiny vyloženě optimistický. Zadig je sice často pronásledován, musí se skrývat, dokonce se stane na čas i otrokem, avšak ve chvíli, kdy lamentuje, že jeho znalosti, dobré mravy a odvaha vždy sloužily jen k jeho neštěstí, a kloní se k myšlence, že nad vším panuje krutý osud, který dobré lidi utiskuje, zkrříží jeho cestu jakýsi poustevník. Ten s ním putuje několik dní a Zadig je svědkem pár zvláštních skutků, které provede. Poslední z nich se odehraje po setkání s velmi přátelským a pohostinným mužem. Zadig s ním přátelsky rozmlouvá a oba se názorově shodují, že „věci tohoto světa nechodí vždy podle přání těch nejmoudřejších.“⁷⁰ Avšak poustevník jim do řeči vstupuje a tvrdí, že „nikdo nezná cesty Prozřetelnosti a lidé se mýlí, když posuzují celek, jehož spatřují jen nepatrnou část.“⁷¹ Další den pokračují v cestě, ale když opouštějí obydlí tohoto muže, poustevník dům zapálí. V tu chvíli je to již několikátá nepochopitelná věc, kterou provede, a ještě se hájí, že jsou to projevy jeho vděku. Zadig se na něj oboří, ale poustevník obhájí tento i další zvláštní skutky, kterých byl hrdina svědkem: „Vězte, že pod troskami tohoto domu, který Prozřetelnost zapálila, našel jeho pán nesmírný poklad; vězte, že ten mládenec, jemuž Prozřetelnost zakroutila krkem, by byl do roka zavraždil svou tetu a vás do dvou.“⁷² Když se Zadig ptá, jak si může být jistý a odkud má tyto informace, promění se před ním obyčejný poustevník v anděla a dodá, že špatní lidé zkoušejí spravedlivé a dobré, avšak „není zla, z něhož by se nezrodilo dobro.“⁷³ Zadig se ještě ohradí: „Co kdyby bylo jenom dobro a žádné zlo?“⁷⁴ Na to anděl odvětí: „Tu by tato země byla jinou zemí.“⁷⁵ Zadig chce ještě polemizovat, ovšem anděl odpoví: „Přestaň se přít s tím, co je třeba zbožňovat,“⁷⁶ a poté zmizí. Zadig se připravuje ještě k další argumentaci, ovšem z úst už vypustí pouhé: „Ale...“ Svou větu nedopoví, neboť nebeský posel je již nenávratně pryč.

---

⁶⁹ Voltaire: *Zadig*, op.cit., str.63

⁷⁰ Ibid., op.cit., str. 84

⁷¹ Ibid., op.cit., str. 84

⁷² Ibid., op.cit., str. 86

⁷³ Ibid., op.cit., str.86

⁷⁴ Ibid., op.cit., str. 87

⁷⁵ Ibid., op.cit., str. 87

⁷⁶ Ibid., op.cit., str. 87

Na samém konci vše dobře dopadne. Zadig je šťasten, získá slávu, lásku i bohatství. Příběh psaný v duchu orientální pohádky končí vsutku pohádkově. Navzdory tomu lze již v této próze spatřit první pochybnosti Voltaira o leibnitzovském optimismu. Bylo by totiž nesprávné spatřovat vyjádření jeho postoje v proslovu anděla, jak podotýká René Pomeau.⁷⁷ Autor, který do postavy hlavního hrdiny Zadiga promítl své filozofické názory, se naopak přiklání k jeho pochybovačnému „Ale...“

4.2.2.3 *Prost'áček*

Prost'áček se nese ve velmi podobném duchu jako *Zadig*. I zde je hlavní hrdina vystaven četným útrapám a za své dobré činy není spravedlivě vyznamenán, nýbrž potrestán. Příběh tohoto indiánského divocha začíná nejprve slibně jeho příjezdem do Evropy, kde nalezne své příbuzné a zamiluje se do slečny Saint-Yves. Sňatku se svou milou, který hodlá uzavřít, je však z více důvodů bráněno. Prost'áčkovi ale svitne naděje, když odrazí útok Angličanů a zachrání Dolní Bretaň. Po bitvě se vypraví do Paříže s doporučujícími dopisy od velitelů a důstojníků potvrzujícími jeho hrdinství. U dvora se chystá požádat krále o odměnu a o svolení k sňatku. Místo toho však skončí ve vězení a lamentuje: „Sotva jsem vkročil do Francie, prolil jsem za ni krev ; možná že jsem zachránil jednu provincii a za odměnu jsem pochován v tomto hrobě živých.“⁷⁸ Ani poté, kdy shrne své zkušenosti z různých cest po světě, nenachází žádnou víru v dobro: „Když si pomyslím, kolik lidí odjelo z jedné polokoule, aby se dalo zabít na druhé, nebo kolik jich cestou ztroskotalo a ryby je snědly, nijak se mi nezdá, že by Bůh byl měl se všemi těmi lidmi nějaké milostivé záměry.“⁷⁹ Jeho pocit ze světa plného špatnosti se dále prohlubuje, když si ve vězení krátí čas studiem dějin. Bohužel jen konstatuje, že „dějiny jsou skutečně pouze obrazem zločinů a neštěstí. Dav nevinných a mírumilovných lidí se na této rozsáhlé scéně vždycky ztrácí. Velké osobnosti nejsou nic jiného než zvrhlí ctižádostivci.“⁸⁰

---

⁷⁷ Pomeau, R.: *Note sur Zadig* (komentář) In: Voltaire: *Romans et contes*, Flammarion, Paris, 1996, str.28

⁷⁸ Voltaire: *Prost'áček*, op.cit., str.333

⁷⁹ Ibid., op.cit., str.320

⁸⁰ Ibid., op.cit., str.323

Celý příběh plný ukázek bezpráví páchaného na nevinných a dobrých ještě završí obět', kterou přinese slečna Saint-Yves. Aby dostala svého milého z vězení, musí obětovat svou nevinnost. V Paříži jí totiž vysvětlí, že „u tohoto roztomilého, galantního a proslulého dvora se záležitosti takřka nevyřizují jinak.“⁸¹ Když je posléze propuštěn i Prostřáčekův spoluvězeň Gordon, který se stal jeho blízkým přítelem, je po ní požadována za jeho svobodu stejná obět'. Tu už ale nepřinese, neboť se výčitkami svědomí usouzí a zemře.

Navzdory této smutné události nevyznívá závěr příběhu nešťastně. Prostřáčekovy rány zahojí čas a nakonec bude žít spokojeně po boku svých blízkých. Gordon zůstane jeho věrným přítelem a na základě své životní zkušenosti přijme heslo: „Neštěstí je k něčemu dobré.“⁸² Ovšem jeho optimismus není zcela slepý, jelikož si dobře uvědomuje, že mnoho poctivých lidí by mohlo říci: „Neštěstí není dobré k ničemu!“⁸³ I v tomto závěru proto nacházíme zrnka pochybnosti o všeobecné platnosti tvrzení, že konečným cílem zla ve světě je dobro.

4.2.2.4 *Candide*

Jak jsem již dříve podotkla, problematika zla ve světě je nejvíce zpracována v povídce *Candide neboli optimismus*. Z tohoto důvodu jí budu věnovat největší pozornost. V tomto Voltairově díle jsou ve zkratce vyjádřeny problémy autorovy doby, které ovšem mají svou platnost i v dnešním světě. Podobné snahy můžeme najít samozřejmě i v dílech jeho současníků. Jak ovšem poukazuje Antonín Zatloukal, ostatní je nedovedli „vyjádřit tak kompletně, jasně a sevřeně. Sám Voltaire o nich v jiných povídkách také mluví, ale jen zlomkovitě.“⁸⁴ Proto je *Candide* tak výjimečný. Zatímco Jean Goldzink⁸⁵ jej hodnotí jako jedno z autorových nejlepších děl spolu s *Prostřáčkem*, většina ostatních odborníků včetně André Suarèse⁸⁶ považuje jediné *Candida* za dílo skutečně vrcholné, které oproti jiným povídkám bylo, je a bude stále čteno. Není proto divu, když se dočteme v některých publikacích,⁸⁷ že se této knize říká malý zázrak.

---

⁸¹ Voltaire: *Prostřáček*, op.cit., str. 354

⁸² Ibid., op.cit., str. 354

⁸³ Ibid., op.cit., str. 354

⁸⁴ Zatloukal, A.: *Studie o francouzském románu*, op.cit, str. 32

⁸⁵ Goldzink, J.: Voltaire (esej) In: Couty, D.: *Histoire de la littérature française*, Larousse, Paris, 2002, str. 1284

⁸⁶ Suarès, A: *Sur Candide* (esej) In.: *Europe revue littéraire* (N°781, 05/1994), str.34

⁸⁷ Např. In: Seymour-Smith, M.: *100 knih, které otřáslý světem (Historie myšlení od starověku po dnešek)*, Euromedia, Praha, 2002, str.276

Hlavního hrdinu Candida jsme si již dostatečně představili v předchozích kapitolách. Stejně tak již známe důvody, proč byl vyhnán z domova do nelítostného světa. Nyní se zaměříme pouze na útrapy, které při svém putování zažije a prostřednictvím kterých bude soustavně kritizována Leibnitzova theodicea.

Samotný Leibnitz je v příběhu promítnut do postavy Candidova vychovatele, učitele a filozofa Panglosa, jemuž jeho svěřenec naslouchá a ve své naivní neposkvrněnosti také věří. Filozofův názor na svět je předložen hned v úvodu povídky :

„Je dokázáno, že nic na světě nemůže být uspořádáno jinak než tak, jak to uspořádáno je. A jelikož všechno bylo stvořeno za nějakým účelem, musí mít všechno účel ten nejlepší. Jen si všimněte : nosy byly zřejmě stvořeny tak, abychom na nich mohli nosit brýle. A hle, zde je důvod, proč máme brýle. Nohy jsou dole zahnuté proto, abychom na nich mohli nosit boty. Proto máme boty.“ [...] „Vepři byli stvořeni k tomu, abychom je jedli. Jíme tedy vepřové po celý rok. Z toho vyvozují, že lidé, kteří razili názor : všechno je dobré, neřekli nic jiného než hloupost, poněvadž měli prohlašovat, že všechno na světě je nejlepší.“⁸⁸

Candide však pozná zcela jinou tvář světa při svých cestách a na základě nasbíraných zkušeností začne o učení svého učitele postupně pochybovat. Než příběh dospěje do svého konce, čeká jej totiž celá řada pohrom, které se řetězí jedna za druhou v neuvěřitelném sledu. Krátce po svém vyhnání ze zámku, kde žil pokojně a šťastně, ho naverbují Bulhaři násilím do armády. Poté je svědkem krutého válčení mezi Bulhary a Araby. Naštěstí se mu podaří od Bulharů utéct po jedné bitvě, kdy na válečném poli zůstane ani živáčka. Avšak obraz, který se mu naskytne ve vesnici, kam posléze dorazí, není o nic lepší :

„Přes hromady mrtvol a umírajících se dostal až do nedaleké vsi. Byla vypálená do základů. Bulhaři ji proměnili v popel podle mezinárodního práva, neboť to byla vesnice arabská. Zboulovaní starci se tu dívali, jak umírají podřezané ženy, jak k zkrvaveným prsům tisknou své děti a jak kousek dál dokonávají děvčata s rozpáranými životy, na nichž několik hrdinů ukojilo předtím svou přirozenou potřebu, a jak některé napůl upálené řvou, aby je dobili a ukončili jejich muka....Zem kolem dokola byla potřísněna vyhřezlými mozky a tu a tam ležela utátná ruka nebo noha.“⁸⁹

---

⁸⁸ Voltaire: *Candide*, op.cit., str. 8

⁸⁹ Voltaire: *Candide*, op.cit., str. 17

Candide putuje dál a dostane se do Holandska. Má hlad, je zubožený a prosí o almužnu. Lidé s ním však jednají krutě. Nakonec se jej zastane až jeden dobrý muž jménem Jakub. Tento nový přítel mu zajistí přístřeší a práci. Jakmile se Candide v Holandsku rozkouká, setká se tu s Panglosem, kterého se nakonec také ujme dobrotivec Jakub. Nejdříve jej však Candide nepozná, protože z filozofa a učitele je žebrák ve zbídačelém stavu. Ptá se, kde se tu bere a co se stalo na zámku ve Vestfálsku. Se zděšením se dozvídá, že zámek vyplenili Bulhaři a Kunigundu „znásilnili, jak se dalo, a pak jí rozpárali břicho. Panu baronovi rozbili hlavu, protože ji chtěl bránit a paní baronku rozsekali na kusy. Pokud se týče zámku, nezůstal kámen na kameni.“⁹⁰ Takto se Candide setkává hned na začátku putování s hrůzami války, utrpením a rabováním. Antonín Zatloukal hodnotí Voltairův přístup k tomuto tématu následovně: „Války tu není nikde užito, aby byl oslavován dobyvatel nebo velebeny mužné ctnosti, jako je odvaha, kázeň, sebeobětování. Žádná romantická vize války, ale naopak její odmýtizování: válka jako ničitelka rozpoutávající nejnižší pudy. Žádná vznešenost a velikost, ale „heroické jatky kosící tisíce.“⁹¹

Po válce se však na hrdiny příběhu žene další pohroma. Tentokrát neštěstí nepřijde od lidí, ale zkázu způsobí příroda. Stane se tak nejprve na lodi, na které cestují Candide s Panglosem a Jakubem, který přizve oba dva na obchodní cestu do Lisabonu. Na lodi spolu Jakub a Panglos vedou filozofické debaty, ale Jakub se nekloní na stranu optimismu. Naopak tvrdí, že lidé přírodu pokazili a svět je plný nespravedlnosti. Krátce poté se na moři strhne bouře. Při ní Jakub pomůže zachránit jednoho námořníka, ale sám spadne do vody a utone. Námořník se ani nepokusí cokoli udělat. Candide chce nejprve do vody pro Jakuba, ale Panglos mu v tom zabrání a argumentuje tím, že „lisabonská rejda byla stvořena proto, aby se v ní tento anabaptista utopil.“⁹² Nakonec se celá loď rozpadne a potopí. Na břeh se živí dostanou jen Panglos, Candide a nevděčný námořník, kterého zachránil Jakub.

---

⁹⁰ Voltaire: *Candide*, op.cit. str. 23

⁹¹ Zatloukal, A.: *Studie o francouzském románu*, op.cit., str. 36

⁹² Voltaire: *Candide*, op.cit., str. 28

Jakmile vstoupí do města, začne další pohroma v podobě zemětřesení. Příroda uděluje lidem jednu ránu za druhou. Lisabon se hrouťí a tisíce lidí hynou v troskách města. Když je po všem, přežijí opět pouze Candide, Panglos a námořník. Tento nevděčník se navíc ještě projeví jako chladnokrevný vyvrhel. Nejenže neprojevil snahu o záchranu Jakuba na lodi, ale nyní začne prohrabávat mrtvoly nešťastníků, aby si vzal jejich peníze. Tímto smutným obrazem zlého člověka, který unikne všem pohromám a ještě se obohatí z neštěstí druhých, končí tato epizoda Candida. Jejím námětem bylo již dříve zmiňované zemětřesení v Lisabonu, které se skutečně stalo a způsobilo Voltairův definitivní rozchod s optimistickým viděním světa. Povídka *Candide* proto nelíčí „svět jako harmonický řád, ale jako lidskou mučírnu.“⁹³

Vlivem všech hrůz začíná hlavní hrdina pochybovat o učení svého vychovatele. Filozof Panglos však neprodělá žádný myšlenkový vývoj. Hrůzné události považuje slepě za nutný sled příčin a následků v tomto nutně nejlepším ze všech světů. „Je neschopen strávit životní zkušenosti a drží se optimistické teze, že vše je dobré, i když kolem zuří válka, když se dějí krivdy, když už on sám je lidským vrakem a téměř umírá, když ho zemětřesení skoro připraví o život.“⁹⁴ Když se země přestane třást, přemítá ihned Panglos o tom, co asi bude „postačitelny důvod tohoto neobyčejného zjevu.“⁹⁵ Posléze také ujišťuje pár šťastlivců, kteří unikli smrti, že „to je ten nejlepší stav. Když už je tato sopka v Lisaboně, nemůže být jinde, jelikož není možné, aby věci byly jinde, než jsou. Je tedy všechno v pořádku.“⁹⁶

Záhy po této epizodě se strhne vlna dalších událostí, při kterých se cesty obou přátel na čas rozdělí. Candide se ocitá osamocen a začíná se ptát sám sebe: „Jestliže je tento svět nejlepší ze všech možných světů, jaké jsou vlastně ty jiné světy?“⁹⁷ Naštěstí nezůstane bez pomoci. Brzy se ho ujme jakási stařena, kterou bude v Lisabonu následovat. Ta jej ubytuje a stará se o něj, dokud se nezotaví. Když už je při síle, odvede ho za svou paní, kterou není nikdo jiný než Kunigunda. Candide je překvapený úžasem, neboť svou milou považoval za mrtvou. Ta mu sice odsouhlasí, že ji znásilnili a rozpárali břicho, ale zároveň dodá, že „na tyto dvě věci se vždycky neumírá.“⁹⁸ Krátce poté začne Candidovi líčit všechny strasti, které ji potkaly.

---

⁹³ Sviták, I.: *Humanista Voltaire*, op.cit., str.50

⁹⁴ Ibid., op.cit., str. 49

⁹⁵ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.31

⁹⁶ Ibid., op.cit., str. 32

⁹⁷ Ibid., op.cit., str.37

⁹⁸ Ibid., op.cit., str. 41

Také Kunigunda dochází k závěru, že ji Panglos „velmi krutě oklamal, když tvrdil, že všechno na světě je nejlépe uspořádané.“⁹⁹ Protože však nepřestává hořekovat, jak hodně už byla ve svém životě nešťastná, okřikne ji stařena s tím, že zdaleka ještě nezažila tolik, co ona, a začne také vyprávět svůj životní příběh. Ten je opět dlouhým výčtem různých pohrom a neštěstí, které ji v životě potkaly. Je jich tolik, že vydají hned na dvě kapitoly.¹⁰⁰ Tyto příběhy postupně přispívají k vyvrácení Panglosových teorií.

Od samého začátku povídky předkládá autor obraz světa, kde rozhodně nepanuje řád, prozřetelnost či kauzalita, ale naopak zlo a absurdní náhoda. Jak ovšem výstižně podotýká Antonín Zatloukal: „Celé vyprávění, v němž doslova bují zlo, nesměruje k tragičnu, protože postavy a události nezobrazují život a svět objektivně: vše je napovězeno ironií, karikaturou, sarkasmem. Nejde o smích spontánní, spíš se jedná o to, aby vážné věci byly podány v rovině komična.“¹⁰¹ Proto nás navzdory všem popisovaným neštěstím četba *Candida* skutečně pobaví. Humorné podání závažných témat je společným rysem všech Voltaireových povídek. V *Candidovi* však dosahuje svého vrcholu, což je dáno rychlým sledem událostí a řetězením vážných situací s komickým vyzněním. Řečeno slovy André Suarèse: „Nic není tak rychlé jako *Candide*.“¹⁰² Příběh má vskutku neuvěřitelně rychlý spád. Epizody, které tato práce blíže představuje, tvoří jen malý zlomek všech dobrodružství. Je až neuvěřitelné, jak velké množství postav a událostí je obsaženo v této útlé knize. V průběhu povídky se od sebe musí hlavní hrdinové také často odloučit. Vždy ovšem dochází k jejich opětovnému shledání. V těchto situacích někteří z nich doslova ožívají, ačkoli byli dříve zabiti, pověšeni nebo probodnuti. Voltaire je však později uvádí zpět do děje a dozvídáme se, že se jim podařilo zázračným způsobem přežít. Tyto nepravděpodobnosti opět vyvolávají komický efekt a odlehčují líčené pohromy.

---

⁹⁹ Voltaire: *Candide*, op.cit str. 45

¹⁰⁰ Názvy kapitol jsou „Stařeniny příběhy“ (str.58-63) a „Další neštěstí a útrapy, které stihly stařenu“ (str.64-69)

¹⁰¹ Zatloukal, A.: *Studie o francouzském románu*, op.cit., str.44

¹⁰² Suarès, A: *Sur Candide* (esej) In: *Europe revue littéraire* (N°781, 05/1994), op.cit., str.35: „*Rien n'est si rapide que Candide*.“ (vlastní překlad)

V nepřehledném množství neštěstí ovšem nalézáme alespoň jeden malý únik z nelítostného světa plného zla v podobě kapitoly o Eldorádu. Do této bájně země, kde panují ideální podmínky, přicestuje Candide pouze se sluhou Kakambem, kterého pozná na svých cestách. Předtím je totiž nucen odloučit se od stařeny i Kunigundy, a tak putuje pouze s ním. Teprve v Eldorádu nachází svět, jak ho líčil jeho učitel, a hned si na něj také vzpomene: „Kdyby náš přítel Panglos viděl Eldorádo, nebyl by nikdy tvrdil, že zámek Thunder-ten-Tronckh je nejlepší na světě. Z toho nezvratně plyne, že je třeba cestovat.“¹⁰³ V Eldorádu však nezůstane Candide dlouho. Brzy se vrací zpět do našeho světa, aby pokračoval ve svém putování, které jej tentokrát zavede do Jižní Ameriky. Od této země si slibuje lepší poměry, než které zažil v Evropě, ale místo nich poznává jen hrůzy, které tu páchají Evropané při kolonizování. V Surinamu je zděšen pohledem na černocho ležícího na zemi, kterému chybí jedna noha a jedna ruka. Když se ptá, kdo mu tento nebohý stav způsobil, černocho mu odpoví: „To už je takový zvyk. Místo šatů dostaneme dvakrát do roka plátěné podvlékačky. Když pracujeme v cukrovarech a kolo nám utrhne prst, uříznou nám celou ruku; když chceme utéci, uříznou nám nohu. Mně se staly oba případy. Za tuhle cenu jíte v Evropě cukr.“¹⁰⁴ S černým otrokem, který je lidskou bytostí, je jednáno hůře než se zvířetem. Voltaire zde poukazuje na rasovou nerovnost mezi lidmi a odsuzuje otroctví, které zavrhovali již stoikové. Hlavní hrdina povídky je otřesen a zdrcen, když vidí a slyší, jak nebožák naříká, že „psi, opice a papoušci jsou tisíckrát šťastnější.“¹⁰⁵ Jeho poslední zbytky optimistického vidění světa berou za své. Pomalu si začíná myslet, že se bude muset Panglosova optimismu vzdát. Když do jeho úvah vstoupí Kakambo s otázkou, co to vlastně znamená optimismus, odpoví již zkušenostmi poznamenaný Candide takto: „To je takový zažraný názor, že všechno je dobré, i když je to špatné.“¹⁰⁶

---

¹⁰³ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.102

¹⁰⁴ Ibid., op.cit., str.111

¹⁰⁵ Ibid., op.cit., str.111

¹⁰⁶ Ibid., op.cit., str.111

Další část povídky pokračuje návratem z Ameriky do Evropy, kde se má Candide shledat se svými starými přáteli a především Kunigundou. Jelikož se musí na čas odloučit od Kakamba, nechá před vyplutím lodi vyhlásit, že zaplatí cestu a stravu člověku, který pojede s ním, aby měl společnost. Dá si však podmínku, že „tento muž musí být znechucen svým stavem a bude nejnešťastnějším člověkem z kraje.“¹⁰⁷ Na výzvu se přihlásí „takový dav uchazečů, že by se nevešel ani na celou flotilu.“¹⁰⁸ To opět utvrdí Candida v přesvědčení, že Panglosovi by dalo „pořádnou práci, kdyby chtěl svůj filozofický názor dokázat.“¹⁰⁹ Nakonec si Candide vybere jednoho nešťastníka, který se posléze stane jedním z jeho nejbližších přátel. Jmenuje se Martin a v povídce je naprostým protikladem doktora Panglosa. O lidech a uspořádání světa nemá sebemenší iluze a při debatách s Candidem mu předkládá tyto postřehy: „Ještě nikdy jsem neviděl město, které by si nepřálo vidět na hromadě město sousední, nebo rodinu, která by neměla zálsuk na krk jiné rodiny.“¹¹⁰ Když přijde řeč na otázku, proč byl vlastně stvořen svět, odvětlí Martin pouze: „Aby nás mělo co přivádět do zuřivosti.“¹¹¹ Oba přátelé spolu doplují do Evropy a zůstanou nějaký čas ve Francii. Zde vyprávění vyústí v celou řadu situací, v nichž Candide jen doplatí na svou naivitu a dobrotu. Jeden Francouz si například umíní, že „vyzíská, co se ze známosti s Candidem vyzískat dá.“¹¹² Nechá si vyprávět jeho životní příběhy a především vše o Kunigundě. Ihned rozpozná jeho nezkaženou a naivní povahu. Zanedlouho mu začne posílat dopisy od jeho milé, které sám falšuje. Snaží se zneužít jeho nevinnosti, jak jen to jde. Oznamí mu, že jej zavede za Kunigundou, která pobývá ve Francii, ale nakonec z něj pouze vymámí peníze.

Následkem celé příhody se náš hrdina dostane do velkých potíží. Naštěstí má možnost vykoupit se drahými kameny, které si veze z Eldoráda. Důstojník, jenž ho chce nejprve zatknout, ho ale po úplatku propouští se slovy: „Ach pane...i kdybyste byl spáchal ty nejstrašnější zločiny, jste nejpočestnější člověk pod sluncem. Tři diamanty v ceně tři tisíce pistolí! Pane, raději bych se dal zabít, než bych vás vedl do basy.“¹¹³ Ve Francii se tedy Candide setkává především s lidskou vypočítavostí, hrabivostí a úplatností.

---

¹⁰⁷ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.114

¹⁰⁸ Ibid., op.cit., str.114

¹⁰⁹ Ibid., op.cit., str.114

¹¹⁰ Ibid., op.cit., str.117

¹¹¹ Ibid., op.cit., str.122

¹¹² Ibid., op.cit., str.130

¹¹³ Ibid., op.cit., str.134

Po těchto zkušenostech začne hořekovat, co to vlastně je za svět. Na to mu však dá Martin pohotovou odpověď v duchu svého pesimismu: „Svět bláznivý a pěkně hnusný.“¹¹⁴ Oba dva proto opustí Francii a vydají se do Benátek, kde má dojít k jejich shledání s Kakambem, stařenou a Kunigundou. Avšak najdou zde pouze Kakamba. Za oběma ženami musí všichni znovu cestovat až do Cařihradu a vykoupit je z otroctví. Nemeškají proto a vydají se všichni na cestu. Na lodi k jejich zděšení rozpoznají mezi veslujícími galejníky Kunigundina bratra a Panglosa. Všichni je měli dávno za mrtvé, ale oba zázrakem přežili. Candide je ihned vykoupí a pokračují s nimi v cestě, kterou nakonec úspěšně završí nalezením Kunigundy a stařeny. Když se pak všichni shledají a mluví se o pohromách, které zažili, zeptá se Candide svého učitele: „Když vás věšeli, řezali, bili a když jste vesloval na galejích, myslel jste si pořád, že na světě je všechno zařízeno nejlépe?“¹¹⁵ A Panglos na to odpoví: „Myslím si stále totéž, co jsem si myslel předtím, poněvadž jsem koneckonců filozof a nebylo by vhodné, abych popíral sám sebe. Leibnitz nemohl přece nemít pravdu. A soulad věcí, který byl ustanoven jakožto první věc, je to nejkrásnější na světě. Právě tak jako dokonalost a jádro podstaty.“¹¹⁶ Filozof tedy hlásá stále stejnou, byť nesmyslnou teorii. Není schopen se poučit ani po všech životních strastech, které ji nejednou vyvrátily. Candida naopak zkušenosti změnily. Ke zhodnocení všech zážitků mu navíc stačí selský rozum, nikoli suchá teorie, a proto si již o světě myslí své.

Navzdory všem popsaným zlořádům a neštěstím, z nichž jsem zmínila jen ty nejpodstatnější, nevyznívá dílo zcela pesimisticky. Voltaire se brání extrémům, jak zdůrazňuje Antonín Zatloukal.¹¹⁷ Nekloní se ani k přehnanému optimismu, který zosobňuje Panglos, ani k naprostému pesimismu, jehož zástupcem je Martin. Autor je realistou a zobrazuje svět svým kritickým okem takový, jaký je. Líčením přírodních katastrof v povídce také míří proti příliš optimistickému oslavování přírody, které hlásal jeho současník Jean-Jacques Rousseau. Dílo rovněž „nezobrazuje jen zlo, jsou v něm také ostrovy, nebo aspoň ostrůvky dobra.“¹¹⁸ Právě ty jsou důležité pro dosažení lidského štěstí, jak si ještě ukážeme podrobněji v dalších kapitolách této práce.

---

¹¹⁴ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.137

¹¹⁵ Ibid., op.cit., str.164

¹¹⁶ Ibid., op.cit., str.164

¹¹⁷ Zatloukal, A.: *Studie o francouzském románu*, str.44

¹¹⁸ Ibid.,op.cit., str.39

4.2.3 *Voltaireův život*

Útrapy, které zažívají hrdinové filozofických povídek, představují vždy fikce sloužící autorovi k prezentaci jeho názorů, kritiky a filozofických myšlenek. Jak již bylo konstatováno, množství pohrom je v nich přehnaně vysoké a řetězení různých neštěstí vytváří místy komický efekt, jenž odlehčuje vážnost témat. Když se však podíváme na život samotného autora, zjišťujeme, že byl velmi pohnutý. Sám o sobě by zajisté poskytl dost témat na podobnou povídku, ve které by filozof výčet dramatických událostí příliš přehánět nemusel. Při studování jeho biografie se totiž dozvídáme, že „Voltaireovi životopisci se shodují na tom, že jeho největším mistrovským dílem nejsou ani dramata, ani poezie, ani filozofické povídky, ale sám jeho život.“¹¹⁹

Autora vlastní životní cesta formovala a zpětně měla velký vliv na jeho dílo, ve kterém se odráží. V příbězích vsutku nalézáme četné paralely s jeho osobním životem. Z tohoto důvodu si jej alespoň v krátkosti přiblížíme. Vycházet přitom budeme z barvitého vyprávění Ivana Svitáka.¹²⁰

Voltaire se narodil 21. listopadu 1694 v Paříži jako páté dítě svých rodičů. Už jeho příchod na svět byl dramatický. Vypadal totiž jako polomrtvé dítě. Chůvě se chvílemi zdálo, že nežije. Po celý první rok jeho života nad ním kroutili hlavou, zda vůbec žít bude. Těžko by jeho rodina tehdy uvěřila, že se toto neduživé stvoření dožije věku třiaosmdesáti let. Oba rodiče neznamenali v životě malého Voltaira mnoho. Matka brzy zemřela a otcův jediný vliv se později projevoval tím, že bránil synovi v literární činnosti. Tím významnější byla výchova libertinského kmotra, abbé Châteauneufa, který dával již tříletému chlapci recitovat svobodomyšlné básně i La Fontaina, vštípil mu nenávisť k fanatismu a lásku k poezii a později jej zasvětil do literatury a deismu. V deseti letech ho otec dal do jezuitské koleje, kde zůstal do svých sedmnácti let. Již tam okouznil své učitele literatury snadností tvořit verše. Jeho literární nadání se projevilo velmi brzy, ale otec mu v dráze literáta bránil a chtěl mít ze syna právníka. Když bylo Voltaireovi kolem dvaceti let, zemřel král slunce Ludvík XIV. Po jeho smrti se objevila řada pamfletů na starou vládu, které produkovala opozice, k níž se Voltaire připojil. Ačkoli je nenapsal, byl obviněn z autorství a posléze uvězněn na jedenáct měsíců v Bastille.

---

¹¹⁹ Sviták, I.: *Humanista Voltaire*, op.cit., str.17

¹²⁰ *Ibid.*, str.17-29

Když vyšel z vězení, uvedl v roce 1718 na scénu svou první tragédií Oedipa. Hra měla obrovský úspěch a Voltaire se stal rázem slavným. Úspěch byl dán nejen kvalitou hry, ale také tím, že mladý nadaný autor měl pověst opozičníka vězněného v Bastille. Tímto se mu otevřela cesta do nejvyšších dvorských kruhů. Pohyboval se ve vysokém světě. Ale nebyl urozeného původu, a proto v tomto prostředí doplatil na incident s rytířem Rohanem, který jsem již zmiňovala.¹²¹ Následkem bylo další, tentokrát krátké uvěznění v Bastille na 14 dní a poté vyhoštění z vlasti. Voltaire byl na své vlastní přání vyhoštěn do Anglie, kde strávil celkem tři roky. Zde měl možnost poznat všechny význačné osobnosti té doby. Bravurně zvládl jazyk této země a seznámil se s anglickou literaturou i vědou. Četl Locka, Newtona, Shakespeara. Obdivoval zde místní svobodu tisku, autoritu parlamentu a náboženskou snášlivost. Vlivem tohoto pobytu a nových zkušeností napsal Filosofické listy, které výstižně konfrontovaly anglické vyspělé společenské poměry s kontinentální zaostalostí. Dílo vyšlo anglicky, tajně francouzsky, a jakmile se rozšířilo, pařížský parlament je odsoudil jako pohoršivé, příčící se náboženství, dobrým mravům a panující moci. Zanedlouho byly Listy spaleny na hranici a Voltaire je musel odvolat.

Z Anglie, která jej silně ovlivnila a jejíž vyspělost bude ve svém díle po celý život zdůrazňovat, se nakonec vrátil do vlasti bez povolení a musel střídat byty, než byl konečně vzat na milost. Tehdy se stal člověkem velmi zámožným díky dědictví, které dostal a ještě ho vzápětí chytře rozmnožil. Opět měl styky s vlivnými osobnostmi a celkově do pouhých třiceti pěti let zažil tolik, že by to ostatním stačilo na několik životů. Ovšem i v dalších letech byl jeho život velmi pestrý a dramatický. Kvůli svým názorům byl často na útěku a musel střídat působiště. Jedno z klidných období zažil na zámku v Cirey u markýzy Emílie du Châtelet. Byla to temperamentní, krásná a velmi chytrá žena, která se zajímala především o matematiku a fyziku. Mezi ní a spisovatelem vzniklo jedinečné přátelství, i když ze strany Voltaira šlo více o platonickou lásku. Spolu se zabývali studiem přírodních věd a především dílem Newtona, o němž napsal Voltaire právě zde vědeckopopulární práci.

---

¹²¹ Kapitola 4., str.21 této práce

Později se na krátký čas dostal zpět ke dvoru v Paříži, ale po jistých neshodách ho musel znovu opustit. Poté se uchýlil k vévodkyni du Maine, kde vznikly jeho první filozofické povídky. Posléze přijal již několikrát opakovanou nabídku pruského krále Bedřicha II., aby zůstal u jeho dvora, kde mu panovník sliboval možnost tvůrčí svobody a podporu. Oba dva k sobě chovali na počátku svého přátelství velký obdiv. Časem však nadšení vyprchalo a vystřídal ho napětí. Voltaire nakonec po třech letech Berlín opustil. V té době mu již bylo šedesát let. Všechny hlavní evropské dvory se k němu obrátily zády a do Francie ho nechtěli pustit vůbec. Navzdory tomu jej čekala jeho nejslavnější životní éra. Započal ji svým odjezdem do Ženevy, kde nějakou dobu pobýval. Posléze si pořídil dům v Lausanne a k němu ještě další dvě panství. Jedno ve Ferney na hranicích Francie a Švýcarska a druhé v Tournai, na území dnešní Belgie. Byl totiž přesvědčen, že „filozofové mají mít dvě nebo tři díry pod zemí proti psům, kteří je pronásledují.“¹²² Různé domovy, kde mohl svobodně tvořit, mu poskytovaly optimální podmínky pro rychlý útěk v případě perzekuce. Nejvíce se zdržoval právě ve Ferney, které proměnil z malé vsi o pár nuzných vesničanech na městečko s 1200 obyvateli a s rozvinutou výrobou hodinek a punčoch.

Během „freneyského“ období také publikoval řadu děl a brožur na obranu svobody myšlení a snášenlivosti, jež byly čteny v celé Evropě. Bojoval proti pověře, fanatismu a nesnášenlivosti, za společenský pokrok, vědu a reformy. Toto závěrečné období znamená po všech stránkách vrchol jeho tvorby. Myslitel píše *Filozofický slovník* a nejlepší ze svých filozofických povídek, *Candida*. V těchto letech je již nekorunovaným králem intelektuální Evropy, uznávanou hlavou osvícenského hnutí, mezinárodní autoritou. Na sklonku života se ukázal rovněž jako velký humanista. Jeho heslem bylo „Ecrasez l'infâme,“ které můžeme přeložit jako „Ničte hanebnost.“ Hanebností byly myšleny všechny zlořády starého režimu a vůbec vše, co se neslučovalo se zásadami humanismu. S tím souvisí i jeho boj za spravedlnost. Voltaire skutečně vykonal mnoho pro reformu trestního práva a pro humánnější zákonodárství. Odsuzoval trest smrti a mučení jako vyšetřovací metodu dávno přežitou a patřící už jen do středověku. Zasazoval se o moderní přístup a úměrnost trestu. Osobně se také zasloužil o přezkoumání několika justičních omylů a rehabilitaci nevinných, kteří byli brutálně popraveni.

---

¹²² Citováno podle : Sviták, I.: *Humanista Voltaire*, op.cit, str. 27

Právě těmito činy si získal největší slávu u prostého lidu, který neznal a nečetl jeho literární díla, ale obdivoval jeho odvahu v boji za spravedlnost. Je vskutku obdivuhodné, že tento myslitel, jenž byl po celý život sám pronásledován a perzekuován, v sobě nacházel ještě energii a touhu pomáhat druhým lidem. Tak jako v literární tvorbě vyjádřil svou uměleckou velikost, lidskou velikost prokázal v kampaních proti justičním omylům. Význam a vliv jeho díla i osobnosti na současníky je nezměrný. V 18. století proto těžko nalézáme jinou osobnost, kterou bychom s ním mohli měřit.

4.2.4 Problémy současného světa

Blížíme se k závěru kapitoly nazvané „Svět plný zla, pohrom a neštěstí.“ Ukázali jsme si v ní obraz našeho světa, jak jej vylíčil Voltaire v 18. století - obraz plný hrabivosti, závisti, přírodních pohrom, nenávisti, vykořisťování a válek. Dnes jsme sice na prahu 21. století, ale pokud se zajímáme o dění kolem sebe a sledujeme zprávy ze světa, musíme konstatovat, že se bohužel mnohé nezměnilo. Samozřejmě to souvisí s tím, že lidské povahy byly, jsou a budou stále stejné. Tato skutečnost je velice pěkně popsána již v *Candidovi*, který se ptá Martina, zda si myslí, že byli lidé vždy tak špatní. Martin mu na to odpoví otázkou, zda si myslí, že „žrali jestřábi holuby vždycky, kdykoli na ně přišli.“¹²³ Candide samozřejmě odpoví kladně a Martin už jen dodá: „Když se nezměnila povaha jestřábů, tak proč chcete, aby se změnila povaha lidí?“¹²⁴ S lidskou špatností v jejích různých podobách se proto setkáváme a bohužel i setkávat budeme.

Také přírodní katastrofy nám nejsou cizí. Naopak jich značně přibývá v přímé úměrnosti k tomu, jak moderní člověk ničí svými zásahy přírodu. Osvícenci sice prosazovali pokrok a rozvoj civilizace, ale nemohli ve své době vůbec tušit, jak rychlý bude rozvoj vědy a techniky v budoucích staletích a jak toto vše zasáhne například do vývoje klimatu. Dnes jsme následkem prudkého civilizačního rozvoje svědky častějších výkyvů počasí, opakujících se povodní a často také tornád, na která jsme například v Evropě nebyli dříve zvyklí. Rovněž neuplyne jediný rok, abychom nebyli informováni o nějaké zásadní ničivé přírodní katastrofě ve světě, která si vyžádá tisíce obětí na životech.

---

¹²³ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.122

¹²⁴ Ibid., op.cit., str.122

S vykořisťováním a otroctvím se naštěstí v dnešním civilizovaném světě setkáme už jen velmi málo. Otroctví samotné bylo zrušeno v 19. století. I dnes se však objevují různé, i když samozřejmě nezákonné případy naplňující širší definici otroctví. Ve faktickém otroctví jsou často drženy ženy, které se staly obětí obchodu s lidmi a jsou nuceny k prostituci. Stejně tak není ještě ani dnes vymýcena dětská práce, která je velkým problémem v zemích třetího světa. Často také slyšíme o velmi špatných pracovních podmínkách i mzdách lidí, kteří šijí v asijských zemích textil pro západní značky s miliardovými ročními tržbami. I toto je určitý druh moderního vykořisťování.

Války v dnešním světě by bohužel vydaly na samostatnou kapitolu. Hrůzy první a druhé světové války z dvacátého století jsou naštěstí minulostí, nicméně se objevují další a další případy válčení. Stačí si připomenout boje v bývalé Jugoslávii v devadesátých letech. Válčení zničilo nejvíce Bosnu a Hercegovinu, ale také Kosovo. Lze říci, že tato území se z následků válek nevzpamatovala dodnes. Dalším otřesným příkladem z devadesátých let je občanská válka ve Rwandě, kde došlo ke krvavé genocidě. Vyvražděny tu byly statisíce lidí bez rozdílu věku a pohlaví. Když pomineme válku v Afghanistanu a teroristické útoky na USA, o kterých bude ještě řeč v následující kapitole, stojí za zmínku ještě konflikt mezi Izraelci a Palestinci v pásmu Gaza. Pokud si vyhledáme základní informace o tomto území, které poskytují jakékoli zpravodajské servery,¹²⁵ zjistíme, že jeho rozloha nedosahuje ani velikosti našeho hlavního města. Vyjádřeno řečí Voltairových povídek - toto území je veliké skutečně jako „Mikromegasova pata“, nicméně se o něj vedou krvavé boje, při kterých nevinní trpí a přicházejí o život. Ve světě nacházíme skutečně velké množství problémů, které trápily již Voltaira. Právě tyto paralely svědčí o stále aktuálnosti jeho díla.

---

¹²⁵ Např.: www.ct24.cz, www.ihned.cz, www.idnes.cz

4.3 Svět plný náboženských tradic a fanatismu

Kromě světa plného lidské špatnosti, pohrom, válek a z nich plynoucích neštěstí podávají Voltairovy prózy současně také obraz světa plného dogmat, náboženských tradic, pověr a fanatismu. Tato problematika, na kterou míří osvícenec svoji kritikou, je v jeho díle silně zastoupena. Jelikož je poměrně široká a velmi aktuální, rozhodla jsem se jí věnovat samostatnou kapitolu.

4.3.1 Deismus

Na úvod je potřeba zdůraznit, že Voltaire se přihlásil k deismu. Tento nový směr pocházel z Anglie a ve Francii se rychle rozšířil mezi osvícenci. Velmi podrobný popis o něm podává Ivan Sviták,¹²⁶ z něhož budu často vycházet při charakteristice tohoto směru. Deismus prohloubil rozpor mezi vírou a rozumem a vytvořil předpoklady pro rozvoj ateismu. Navzdory tomu však předpokládal existenci boha. Ne ovšem boha vládce, který řídí naše životy a zasahuje do nich, ale pouze jako první příčinu dění. Pojem boha je totožný s nekonečností vesmíru, věčnou bytostí a tvůrčí inteligencí.

Deisté nechtěli náboženství vymýtit, ale očistit. Byli přesvědčeni o jeho prospěšné společenské funkci v podobě malé soustavy několika základních morálních zásad. Uctívat boha a být čestným bylo vlastně celé náboženství. Takováto forma nezná žádná dogmata, ale pouze principy morálky. Byla tedy především prostředkem sociální kontroly, který považoval Voltaire za nezbytný. Jeho postoj k této otázce je vyjádřen v následujícím a velmi často uváděném citátu: „Chci, aby můj správce, můj krejčí, lokaj a má žena sami věřili v boha ; myslím si, že budu méně okrádán a méně podváděn.“¹²⁷ Myslitel si tedy cenil morálního základu náboženství. Proti jeho ostatním složkám však ve svém díle kriticky vystupoval.

---

¹²⁶ Sviták, I.: *Humanista Voltaire*, str.55 –76

¹²⁷ Citováno podle : *Ibid.*, op.cit.,str.74

Odvážnost svých myšlenek si dobře uvědomoval. Jak také potvrzuje René Pomeau,¹²⁸ očekával za jejich vyjádření perzekuci. Z tohoto důvodu také nechtěl z počátku přiznat autorství *Zadiga*. Největší rozruch pak bezesporu vyvolal *Candidem*, který byl s nadšením přijat osvícenci a jejich příznivci, avšak byl odmítnut církví a následně zakázán v Paříži a spálen v Ženevě. Paradoxně však tyto zásahy pouze zvýšily zájem o toto výjimečné dílo.

4.3.2 *Kritika církve a náboženského fanatismu*

Voltaire se pouští především do kritiky křesťanství, které nabralo zcela jinou podobu, než mělo v době svého vzniku. Z náboženského hnutí pozdního Říma, které mělo poskytovat lidem útěchu, se postupně stala ideologie propagovaná nově vzniklou institucí - církví, prosazující nesmyslná dogmata a trestající ve svém fanatismu všechny, kdo nejednají v souladu s nimi.

Netoleranci církve a její zákroky proti jakýmkoli formám moderního myšlení a odlišných názorů zesměšňuje hned ve svém úvodu povídka *Mikromegas*. Dozvídáme se tu, že hlavní hrdina je stíhán za knihu, kterou napsal, neboť „muťtí jeho země, velmi malicherný člověk a velký nevědomec, našel v jeho knize věty podezřelé, pohoršivé, opovržlivé, kacířské.“¹²⁹

V *Candidovi* jsou též kritizovány otřesné činy, kterých je církev schopna ve jménu víry. Jedna z ukázek náboženského fanatismu je zasazena do již zmiňované epizody o lisabonském zemětřesení. Když se země přestane třást, je vyhlášeno ve městě pálení kacířů, které má zajistit, aby se pohroma neopakovala. Nejprve je však nutné k tomuto účelu nějaké kacíře najít. Nakonec jsou za ně označeni lidé, kteří se ničím neprovinili. Prvním je Biskajec, kterého usvědčili, „že se oženil s vlastní kmotrou“¹³⁰, dále dva Portugalci, kteří „z kuřete, které jedli, strhali sádlo“¹³¹ a s nimi i Panglos a Candide. První proto, že mluvil, a druhý proto, „že ho poslouchal a tvářil se přitom, jako když s ním souhlasí.“¹³² Voltaire zde odsuzuje církevní procesy, jejich průběh, středověké formy trestání přetrvávající ještě i v jeho době a především nesmyslné argumenty, kterými církev odůvodňuje své zásahy.

---

¹²⁸ Pomeau, R.: *Note sur Zadig* (komentář) In: Voltaire: *Romans et contes*, Flammarion, Paris, 1996, str.26

¹²⁹ Voltaire: *Mikromegas*, op.cit., str.126

¹³⁰ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.34

¹³¹ Ibid., op.cit., str.34

¹³² Ibid., op.cit., str.34

Ve své kritice jde však ještě dál. Snaží se poukázat, že duchovní, kteří by měli být vzorem ctností pro druhé, jsou často sami špatní. Dobře o tom vypovídá epizoda, ve které je Candide okraden během přenocování v zájezdním hostinci. Sám nejdříve netuší, jak k tomu mohlo dojít. Stařena, která má větší životní zkušenosti a cestuje s ním, mu však napoví: „Mám podezření, že to udělal ctihodný otec františkán, jenž spal včera s námi v hospodě v Badajozu. Bože chraň, nechci o něm soudit nějak nerozváženě! Ale vešel dvakrát do naší světnice a potom odcestoval dříve než my.“¹³³

Filozof zaměřuje svou kritiku mimo jiné i na kláštery. Kritizuje tyto církevní instituce mající na svědomí neštěstí mnohých lidí, nucených strávit svůj život izolování od okolního světa často jen z ekonomických důvodů a z donucení vlastní rodiny. V tomto duchu popisuje Candidovi svůj nebohý stav jeden mnich:

„Měl jsem už asi stokrát chuť zapálit klášter a dát se k Turkům. Když mi bylo patnáct, donutili mě rodiče obléci tento hnusný hábit, aby mému zatracenému staršímu bratrovi zůstalo větší jmění. Bůh ho zatrat'. V klášteře je to samá žárlivost, nesvár a zuřivost. Pravda, spáchal jsem několik špatných kázání, která mi vynesla trochu peněz. Z toho mi však polovičku ukradl převor a ostatní padne na ženské. Když se večer vracívám do kláštera, rozbil bych si nejraději hlavu o zeď dormitáře. A stejně tak moji spolubratři.“¹³⁴

Voltaire je věrný svému stylu a kritiku provádí v humorném duchu, čímž téma odlehčuje. Mnich je sice nešťastník, ale jeho stav mu nebrání v prostopášnosti. Klášter dokonce pravidelně opouští, aby si dopřál světské radovánky, a pouze večer se musí vrátit nešťasten zpátky. Humorně podaná tematika je však velmi závažná.¹³⁵

---

¹³³ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.53

¹³⁴ Ibid., op.cit., str.144

¹³⁵ Nutno podotknout, že se jí ve stejné době zabýval také Voltairův současník Diderot v románu Jeptiška. Toto dílo popisuje velmi realisticky otřesné podmínky klášterního života v 18. století na pozadí příběhu mladé dívky. Hrdinka je rovněž donucena vlastní matkou ke vstupu do kláštera, kde se posléze setkává s fanatismem, týráním i sexuálním obtěžováním. Kláštery jsou zde vylíčeny jako místa neslučující se s lidskou přirozeností a způsobující naopak nejrůznější psychické problémy a duševní úpadek. U Voltaira i Diderota je především zdůrazněna tragičnost životních údělů mnichů a sester, které velmi často nevycházely ze svobodné volby těchto nešťastníků, nýbrž z donucení jejich rodin.

4.3.3 *Kritika bible a scholastiky*

Při své kritice náboženství zaměřené nejvíce na křesťanství nešetří osvícenec ani základní posvátnou knihu všech křesťanů. Dozvídáme se, že „Bible je mu řadou pověr nevzdělaného kmene kočovných beduinů, únavných povídaček bez ducha a vkusu, místy výstředních a sprostých. Je to snůška rozporů, které se uchovaly až do naší doby.“¹³⁶ Voltaire poukazuje na mnohé nesrovnalosti v Bibli, kterých si skutečně všimne každý logicky uvažující člověk při její četbě. Klade si také otázku, proč upalujeme a pronásledujeme v Evropě Židy, když je Bůh miloval a byli jeho vyvoleným národem. Dále se ptá, proč Bůh už po několik století neudělal žádný zázrak, když Bible podává svědectví o četných zázracích. V neposlední řadě upozorňuje na nedostatky v chronologii, geografii a fyzice, kterých by se Bůh jakožto všemohoucí nemohl dopustit, kdyby jednotlivé části posvátné knihy skutečně diktoval. Kromě rozporů přímo v samotné knize kritizuje také přístup církve, která se na Bibli odvolává, ale v podstatě se podle pokynů svaté knihy neřídí, vykládá si je po svém a věřícím vnucuje především nová pravidla, která původní křesťanskou víru odlišují zcela zásadním způsobem od její původní formy.

Takovýto obraz církve podává v *Prostáčkovi*. Mladý divoch, hlavní hrdina příběhu ocitnuvší se ve Francii, se nechá přivést na křesťanskou víru svými příbuznými. Začne také číst Bibli a přijme křest. Když se posléze zamiluje, je velmi překvapen, že si nemůže vzít za manželku svou vyvolenou pouze proto, že je to jeho kmotra, a poukazuje na Bibli, která žádný takový zákaz nestanoví:

„Hrome, strýčku, vy si ze mne děláte dobrý den ! Proč by bylo zakázáno vzít si svou kmotru, když je mladá a hezká ? V té knize, co jste mi dal, jsem vůbec nikde neviděl, že by to bylo něco zlého ženit se s dívkami, které lidem pomohly, aby byli pokřtěni. Den co den pozoruji, že se tu dělá spousta věcí, které ve vaší knížce vůbec nejsou, a že se tu nedělá nic z toho, co v ní je.“¹³⁷

---

¹³⁶ Sviták, I.: *Humanista Voltaire*, op.cit., str.71

¹³⁷ Voltaire: *Prostáček*, op.cit., str.308

Nakonec se Prostřáček dozví, že pokud obdrží dispens od papeže, bude moci šťastně žít v manželství i se svou kmotrou. Z toho je opět v údivu, protože o někom takovém, jako je papež, není v Bibli opět žádná zmínka, a tak si stěžuje: „Já mám opustit slečnu Saint-Yves a jít žádat o povolení, abych ji směl milovat, nějakého člověka, který bydlí u Středozemního moře čtyři sta mil odsud a jehož jazyku vůbec nerozumím! To je k neuvěření směšné.“¹³⁸ Právě divochova neznalost evropských společenských poměrů tehdejší doby a posuzování všech nových zkušeností pouze selským rozumem umožňuje autorovi výstižně kritizovat odklon od původních křesťanských zásad a Bible.

Na příkladu této literární postavy předkládá Voltaire současně i myšlenky významného anglického vědce Johna Locka, jehož učení sdílel. Tento anglický myslitel odmítl teorii o vrozených idejích, kterou prosazoval v jeho době René Descartes. Celá problematika však měla své kořeny již u antických myslitelů Platóna a Aristotela. Scholastika, vrcholná fáze křesťanské filozofie, pak teorie kolem vrozených idejí značně zkomplikovala. Proto byly ve středověku předmětem četných disputací, jak popisuje Ivo Tretera.¹³⁹ V 17. století však přišel John Locke s myšlenkami, které mířily jak proti Descartesovi, tak proti všem scholastickým teoriím: „V mysli nejsou žádné vrozené pojmy, žádné vrozené mravní zásady, ani žádná vrozená idea boha.“¹⁴⁰ Svou teorii obhajoval před odpůrci na příkladech dětí či divochů, kteří nejsou dotčeni zvyklostmi nebo vypůjčenými názory. Právě u nich by bylo možno předpokládat, že by vrozené ideje, vtištěné apriorně do jejich mysli, měly ležet jako na dlani. Pravdou je ovšem pravý opak. Z toho vyvozuje anglický myslitel závěr, že přicházíme na svět s myslí podobající se nepopsanému papíru, na nějž naše zkušenost teprve vše zapisuje. Ivo Tretera dále dodává,¹⁴¹ že ke stejnému závěru došli již v antice stoikové, kteří naši mysl připodobňovali k čisté desce (tabula rasa).

Zcela v tomto duchu je popsán také Prostřáček: „Jeho chápání, které nebylo pokřiveno omyly, zůstalo naprosto přímé. Viděl věci tak, jak jsou, kdežto myšlenky, které jsou v dětství vštěpovány nám, jsou příčinou, že po celý život vidíme věci tak, jak vůbec nejsou.“¹⁴²

---

¹³⁸ Voltaire: *Prostřáček*, op.cit., str.309

¹³⁹ Tretera, I.: *Nástin dějin evropského myšlení – od Tháleta k Rousseauovi*, str.174

¹⁴⁰ Ibid., op.cit., str.277

¹⁴¹ Ibid., op.cit., str.278

¹⁴² Voltaire: *Prostřáček*, op.cit., str.322

Divoch také přijíždí do Francie bez víry a teprve zde je na ni obrácen, jak bylo již řečeno. Prostřednictvím jeho spontánních reakcí je kritizován nejen odklon od Bible, ale také netolerance vládnoucí katolické církve, která zavrhovala jakékoli odchylky od svého učení a tvrdě pronásledovala představitele jiných směrů křesťanství, zejména pak protestantismu. Právě s pronásledováním ze strany katolíků se Prostřáček ve Francii setká na vlastní kůži: nejprve vidí prechat francouzské protestanty (hugenoty) z vlasti, později se sám ocitne v Bastille, kde si jeho spoluvězeň Gordon odpykává trest jen proto, že se hlásí k jansenismu. Mladík odsuzuje ve sporech všechny zúčastněné strany, jelikož mu jejich chování připadá jako čirý nerozum. Francouzského krále kritizuje za vyhánění tisíců poddaných, kteří by mu mohli být užiteční. Samotné hugenoty, ale také jansenisty kritizuje a odsuzuje za neústupnost názorů. Zároveň je však lituje, neboť si dle jeho zdravého rozumu „ubližují přeludnými zájmy a nesrozumitelnými nesmyslnostmi.“¹⁴³

4.3.4 Kritika náboženských obřadů a rituálů

Kromě církve a jejích různých institucí kritizuje Voltaire také náboženské obřady a tradice, které nejsou ničím jiným než příčinou nesvárů a opět mohou lidem způsobit více problémů než prospěchu.

Z filozofova racionálního pohledu jsou rituály a kultury pošetilé, a to bez ohledu, o jaké náboženství se jedná. Myslitel má pro všechna stejná měřítko, což dokládá příhoda z povídky *Zadig*, ve které se hlavní hrdina ocitne na večeři s kupci z různých zemí. Při jídle se strhne hádka, jelikož každý předkládá zvyky své země za ty jediné správné a platné. Ind praví, že Bráhma přikazuje nejíst býky, zato Egyptan se ohradí, že býky je možno uctívat i jíst. Do toho vstoupí Chaldejec, jenž tvrdí, že pouze ryby je třeba nejíst a uctívat, neboť rybě Oannes vděčíme za vše. Vzápětí se pustí do bližšího vysvětlování:

„Každý jistě ví, že to byla to božská bytost, že měla zlatý ocas a krásnou lidskou hlavu a že na tři hodiny denně vylézala z vody a šla kázat na zem. Měla několik dětí, které se všechny staly králi, jak je každému dobře známo. Mám u sebe její obraz, který uctívám, jak je mi přikázáno. Hovězí se může jíst podle libosti, ale dozajista je veliká bezbožnost vařit ryby.“¹⁴⁴

---

¹⁴³ Voltaire: *Prostřáček*, op.cit., str.345

¹⁴⁴ Voltaire: *Zadig*, op.cit., str.56

Po proslovu Chaldejce se však ozvou kupci z dalších zemí: Číňan, Řek, Kelt ... A každý předkládá rituály své země jako ty jediné správné. Nakonec se mezi všemi strhne hádka. Moudrý Zadig musí zasáhnout, aby je usmířil. Vysvětlí jim, že jsou bez výjimky všichni téhož mínění, protože skrze býka, rybu a další posvátné bytosti uznávají vlastně stvořitele, a ten je pouze jeden. Všechny tedy přesvědčí, že „není proč se hádat.“¹⁴⁵

Příběh s kupci je výstižnou ukázkou pošetilosti náboženských tradic. Voltaire se však nespokojí pouze s kritikou z tohoto úhlu pohledu. Chce také poukázat na ukrutnost některých nesmyslných zvyků, které leckdy ukládají za povinnost i rituální sebeobětování. Mezi ně patří i upalování mladých vdov se zesnulým manželem na hranici. Tento zvyk existoval již v nejstarších starověkých civilizacích, kdy bylo při pohřbu mužů běžné obětovat také koně, služebnictvo nebo ženy. V pozdějších letech se rozvinul v rámci hinduismu především v Indii. Epizodu zobrazující tuto tradici nalezneme opět v *Zadigovi*, kde je zasazena do prostředí Arábie. Do této země se dostane hlavní hrdina během cest svého pána Setoka, kterého doprovází. Jakmile se doslechne o místní mladé vdově, která se chystá upálit na hranici se svým manželem, je zděšen. Chce proto zjistit, zda její žena opravdu tolik milovala. Dozvídá se však, že její muž byl surovec a žárlivec. Důvod je tedy jiný, jak sama přiznává: „Jsem pobožná, ztratila bych svou dobrou pověst a každý by se mi smál, kdybych se nedala spálit.“¹⁴⁶

Žena tedy hodlá jít na smrt jen kvůli mínění ostatních. Když začne Zadig před Setokem odsuzovat tento krutý zvyk, ohradí se jeho pán těmito slovy: „Je tomu už přes tisíc let, co mají ženy právo upalovat se. Kdo z nás se odváží změnit zákon posvěcený časem? Což je vůbec něco úctyhodnějšího než starodávný řád?“¹⁴⁷ Zadig však odvětlí: „Rozum je ještě dávnější.“¹⁴⁸ Nakonec je díky jeho zásahu tato nesmyslná a krutá tradice zrušena.

---

¹⁴⁵ Voltaire: *Zadig*, op.cit., str.58

¹⁴⁶ Ibid., op.cit., str.54

¹⁴⁷ Ibid., op.cit., str.54

¹⁴⁸ Ibid., op.cit., str.54

V postavě Zadiga, který je ztělesněním moudrého filozofa, jsou dokonale vyjádřeny Voltaireovy názory. Hrdina povídky stejně jako její tvůrce považuje dohadování o různých náboženských zvyklostech za holý nerozum. Uctívání býka v Egyptě mu nepřijde o nic rozumnější než kterýkoli jiný kult. V jakémkoli náboženství uznává pouze pojem boha a připouští jeho uctívání jako vyšší bytosti. Náboženské rituály, které jsou nebezpečné, drastické a které dokonce vyžadují oběti na životech, považuje za čistě barbarské a působící lidem více neštěstí nežli užitku. Jejich slepé dodržování z jediného důvodu tisíciletého trvání ostře kritizuje. Vyzývá k důvěře v rozum, který byl měl mít nejsilnější.

4.3.5 Náboženská problematika v současném světě

Fanatismus, pověry, tradice a rituály, proti kterým Voltaire ve svém díle bojoval, nejsou ani v dnešním světě prázdnými pojmy a v médiích o nich často slyšíme. Například rituální upalování vdov po zemřelých mužích stále přetrvává v Indii. Satí, jak se tento zvyk jmenuje, je dnes nezákonný, ovšem stále se občas praktikuje na venkově. Podle údajů z článku Ivo Budíla¹⁴⁹ je takto popraveno ročně 600-750 indických vdov. Náboženská tradice, podle níž vdova sebeobětováním očistí rodinu zemřelého manžela od všech poskvrn, je navíc pouze vhodnou záminkou. K upalování dochází kvůli penězům, neboť rodina zemřelého muže se zmocní ženina věna. Proto jsou tyto rituály označovány též jako „vraždy pro věno.“ Znamé jsou i případy dalších barbarských zvyků dodržovaných v Africe a na Blízkém východě. Patří mezi ně především ženská obřizka. V řadě zemí je stále praktikována a týká se milionů žen. Média navíc informují¹⁵⁰ o afrických muslimech žijících v Evropě, kteří coby přistěhovalci chtějí tento zvyk praktikovat i v našem kulturním prostředí. Takové případy již známe z Francie, Německa, Nizozemska a Belgie. Evropská unie sice toleruje výkon rituálů jiných než v Evropě tradičních náboženství, avšak proti těmto mrzačícím praktikám prosazovaným islámskými duchovními ostře vystupuje. Původ samotného rituálu nemá přitom oporu ani v Koránu. Svatá kniha muslimů jej zmiňuje, ale jeho zavedení

---

¹⁴⁹ Budil, I.: *Pálení vdov i Indii* [online] 2011 [cit. 2011-06-24] článek dostupný z <<http://www.rozhlas.cz>>.

¹⁵⁰ Např. v různých článcích dostupných ze zpravodajských serverů : www.tyden.cz , www.ihned.cz , www.rozhlas.cz

výslovně nenařizuje. Praktikování je tedy dáno tradicí a nesprávnými interpretacemi náboženských textů. Jedná se o částečně náboženský a částečně kulturní rituál, který rodiny dodržují z obavy, že by mohly ztratit čest, kdyby opustily tradici.

Další svědectví o respektování nesmyslných tradic a víře v pověry v současném světě přinesl ve svém článku redaktor ČT Jakub Szántó teprve před pár týdny.¹⁵¹ Podává nám obraz života v africkém státě Burkina Faso, který patří mezi nejhudší země světa. Lidé zde žijí v neskutečné bídě, strádají a kvůli nedostatku často trpí nemocemi. Avšak před návštěvou lékaře dávají přednost místním šamanům, protože věří v existenci nadpřirozených sil. Nejhorší je pak jejich přístup k postiženým lidem. Postižení se tu totiž chápe jako trest za něco, co člověk udělal dřív, nebo za něco, co udělali v minulosti jeho rodiče. Mohla to být třeba krádež či nevěra. Vina za takový čin ulpí dle místních pověr právě na člověku osleplém, hluchém nebo chromém. Tito nešťastníci se proto ocitají na okraji společnosti bez jakékoli pomoci a podpory.

V našem evropském, či chceme-li euro-americkém civilizačním okruhu, se naštěstí setkáváme s výše popsanými případy pouze zprostředkovaně skrze média. Co se týče přímo otázek náboženství, dopracovali jsme se k oddělení církve od státní moci a všeobecné svobodě vyznání, kdy se každý může rozhodnout pro kteroukoli víru nebo zvolit ateismus. Náboženský fanatismus, který Voltaire odsuzoval a na jehož nebezpečnost poukazoval, však dodnes nevymizel ani u nás. Právě náboženská roztržitost byla kromě hospodářských faktorů jednou z důležitých příčin válek v bývalé Jugoslávii, kterou jsem již zmiňovala.

Kromě fanatismu bujícího místy i v našich podmínkách se setkáváme především s fanatismem přicházejícím zvenčí, jehož oběťmi se stáváme v posledních letech. Jeho hlavními projevy jsou útoky islámských teroristů na naši západní civilizaci, které začaly v podobě sebevražedných leteckých útoků na Světové obchodní centrum v New Yorku 11.září 2001 a pokračovaly sebevražednými bombovými atentáty v londýnském metru v roce 2005. Americký univerzitní profesor Edwin A. Locke poukazuje ve svém článku s výstižným názvem „Motivace teroristů: Islám“¹⁵² na diplomatickou snahu četných komentátorů i politických představitelů nacházet pro tyto činy pseudovysvětlení v podobě chudoby či izraelsko-palestinského konfliktu.

---

¹⁵¹ Szántó, J. : *Tichý okamžik zázraku*, In : Pátek Lidových novin, 17.6.2011, str.27-31

¹⁵² Locke, E.A.: *Motivace teroristů: Islám* [online] 2011 [cit.2011-07-15] článek dostupný z <<http://www.aynrand.cz>>.

Sám je však přesvědčen o tom, že právě teroristé jsou důslednými stoupenci svého náboženství, které berou velmi vážně, a navíc se dle jeho slov k islámu jako hlavní motivaci sami otevřeně hlásí. Profesor samozřejmě uznává, že mnozí muslimové žijící na Západě odmítají náboženský fanatismus a jsou vzornými občany. Nicméně to jsou právě ti, kteří přijali alespoň některé západní hodnoty včetně úcty k rozumu, respektu k individuálním právům a k principu odluky církve od státu, což se rozhodně o teroristech říci nedá. Toto téma je v současné době více než aktuální. Desetiletá snaha Spojených států pomstít útoky z 11. září přinesla nedávno svůj výsledek v podobě zastřelení teroristického vůdce Usámy bin Ládina. Již nyní se však do médií dostávají reakce islámských militantních skupin, které doufají, že tento čin pouze vdechne nový elán svaté válce (džihádu). S největší pravděpodobností tedy nejsou teroristické útoky u konce.

4.4 Svět blahobytu a dokonalosti

V předchozích dvou kapitolách této práce jsme poznali Voltairův drsný obraz světa, v němž nacházíme četné paralely i v současném dění. Filozof se však nezaměřuje ve svých povídkách pouze na různé druhy a podoby zla, jak jsem již uvedla. Zobrazuje také dobro, byť jsou ho pouze malé záblesky či „ostrůvky,“ použijeme-li již dříve zmíněné označení Antonína Zatloukala. Jedním z těchto ostrůvků je zajisté kapitola o Eldorádu v *Candidovi*. V protikladu k ostatním částem tohoto díla i ostatním povídkám zde autor popisuje naprosto ideální zemi:

„Byl to kraj pěstěný – pro radost a pro obživu. S užitečným bylo všude spojeno příjemné. Po cestách jezdily – nebo vlastně cesty zdobily vozy skvělých tvarů a krásných hmot. V nich se vozili krásní mužové a přesličné ženy a tahaly je veliké rudé ovce, které byly rychlejší než koně, ať už andaluští či tetuánští nebo mequinéští.“¹⁵³

---

¹⁵³ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.97

Všude panuje klid a lidé jednají rozumně. Candide i jeho přítel Kakambo, jenž ho doprovází, jsou velmi překvapeni. Jejich údiv se stupňuje, když navíc vidí blahobyť, který obklopuje lidi ze všech stran. V této zemi se všude povalují smaragdy, rubíny či jiné drahé kameny. Zdejší bláto je zlato a všude je přemíra hojnosti. Lidé také hostí oba cestovatele zdarma, jelikož jsou milí a pohostinní k cizincům. Oba hrdinové se chtějí dozvědět co nejvíce o tom, jak se v této zemi žije. Chtějí vidět soudní dvůr, ale jsou překvapeni, že žádný není, neboť se zde lidé nesoudí. Není tu ani vězení, jelikož všichni jsou čestní. Tato země i se svými obyvateli je tedy naprosto dokonalá. Zdá se, že právě zde se nachází ten nejlepší ze všech světů.

Eldorádo však není blíže geograficky určeno ani přesně popsáno, jak poukazuje Antonín Zatloukal.¹⁵⁴ Dozvídáme se o něm pouze, že je starou pravlastí Inků. Navíc ho chrání vysoké skály. Vstoupit do Eldoráda je možné pouze zázračnou shodou náhod a vystoupit z něj lze jen s pomocí jeho obyvatel. Právě tato izolovanost, nepřístupnost a nedeterminovanost podtrhuje jeho neexistenci. Proto je potřeba ho chápat pouze jako „utopický model vytvořený filozofy, k němuž by bylo vhodné směřovat.“¹⁵⁵

Candide s Kakambem zůstanou v této ideální zemi celý měsíc. Užívají zde pohostinnosti a obdivují vyspělost místních poměrů. Nakonec se však Candide rozhodne tento ráj opustit. Přemůže jej nejen cit ke Kunigundě a touha po opětovném setkání s ní, nýbrž také touha vrátit se zpět do obyčejného světa obohacen o smaragdy a rubíny. V Eldorádu jsou to bezvýznamné kamínky, ale s jejich pomocí by se mu mohlo začít konečně dařit. Proto svému příteli sdělí své rozhodnutí: „Zůstaneme-li zde, budeme zrovna takoví jako všichni zdejší lidé. Vrátime-li se však do našeho světa jenom s dvanácti ovceři naloženými eldorádkými oblázky, budeme bohatší než všichni králové dohromady.“¹⁵⁶ Návrh se jeho příteli zamlouvá, protože „člověk přece jen rád putuje a rád ukazuje, když přijede domů, že také něčím je; a rád se vytahuje, co na svých cestách viděl.“¹⁵⁷ Touha vyniknout a získat moc však není jedinou motivací odjezdu. Významným důvodem je také přílišná vyrovnanost lidí bez vášně a tužeb vedoucí k naprosto dokonalé existenci, která však již neposkytuje příležitost k dalšímu zlepšování, jak zdůrazňuje Antonín Zatloukal.¹⁵⁸ Ve svém výsledku vytváří jednotvárný

---

¹⁵⁴ Zatloukal, A.: *Studie o francouzském románu*, str.40

¹⁵⁵ *Ibid.*, op.cit., str.40

¹⁵⁶ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.106

¹⁵⁷ *Ibid.*, op.cit., str.106

¹⁵⁸ Zatloukal, A.: *Studie o francouzském románu*, str.41

a nepodnětný život. Namísto dokonalého, ale strnulého pozemského ráje volí tedy Candide náš nedokonalý svět i proto, aby se vyhnul monotónnosti. Voltaire tímto naznačuje základní lidskou potřebu smysluplné činnosti a nových podnětů, která vede k pocitu spokojenosti.

Utopické Elodrado však není jediným světlým místem povídek. Ukážeme si ještě další ostrůvky dobra, z nichž jeden bude představovat reálné řešení pro nalezení štěstí a spokojenosti v životě.

4.5 Přátelství

Jedním z těchto ostrůvků, který nacházíme ve Voltairových filozofických povídkách, je především přátelství. Filozof si jej velmi cenil, stejně jako antičtí epikurejci, kterými byl inspirován. Ve *Filozofickém slovníku* mu také věnoval samostatnou stat', kde o něm pojednává následovně: „Cit přátelství byl mnohem vřelejší u Řeků a Arabů než u nás. Povídky o přátelství, jež tito národové vybájili, jsou obdivuhodné; my takových nemáme, na to jsme příliš suší.“¹⁵⁹ Toto tvrzení však zcela jistě neplatí pro autora samotného, jehož povídky jsou velmi zábavné a představují skutečnou oslavu přátelství, jak si nyní doložíme.

Myslitel zejména zdůrazňuje, jak důležitá je přítomnost přátel v našem životě, prožíváme-li nějaké neštěstí. Jejich podpora je pak ještě účinnější, pokud se jim samotným také zrovna nedaří. Tuto prostou, ale velmi pravdivou skutečnost vyjadřuje Voltaire v *Zadigovi*. Hlavní hrdina, kterého stíhají samé útrapy, pomůže přesvědčit nešťastného rybáře žijícího na mizině, aby ušetřil svůj bídný život, který mu připomíná ten jeho. Když jej vidí bédovat, hned si pomyslí: „Tak vida ! Existují tedy lidé právě tak nešťastní jako já!“¹⁶⁰ Z obou dvou se stanou dobří přátelé, kteří si vypomohou. Myšlenka, že člověk je opravdu méně nešťasten, pokud není nešťasten sám, je prezentována v povídce hned několikrát. Jedna z jejích nejuvýstižnějších formulací praví, že „radost šťastného člověka by byla urážkou ; dva nešťastníci jsou však jako dva slabé stromky, které se posilují proti bouři, opírajíce se jeden o druhý.“¹⁶¹

---

¹⁵⁹ Voltaire: *Filozofický slovník*, přel. Emma Horká, Votobia, Praha, 1997, op.cit., str.208

¹⁶⁰ Voltaire: *Zadig*, op.cit., str. 69-70

¹⁶¹ *Ibid.*, op.cit., str.70

Se stejnou myšlenkou se setkáváme i v *Prost'áčkovi*, kde hlavní hrdina nachází přítele ve svém spoluvězni Gordonovi, který je charakterizován jako „usměvavý stařec, který uměl dvě věci: snášet protivenství a utěšovat nešťastné.“¹⁶² Dozvídáme se, že Prost'áčka k vykládání příčin svého neštěstí nijak nenutil, ale „přesto ho přiměl svými mírnými slovy a zájmem, který o sebe mají dva nešťastní lidé, aby mu otevřel srdce a shodil tíhu, kterou v něm nosí.“¹⁶³ Z obou se nakonec stanou nerozluční přátelé na celý život, kteří se vzájemně i velmi pozitivně ovlivní. Prost'áček ukáže Gordonovi nesmyslnost jeho vyhraněných náboženských názorů. Gordon mu zase poskytne knihy, jejichž četbou promění divocha v mladého vzdělaného muže.

Také *Candide* je velkou oslavou přátelství. Hlavní hrdina zažívá na svých cestách samé strasti. Navíc je ještě kvůli své dobrotivosti a naivitě často lidmi oklamán či okraden. Navzdory tomu se vždy najde dobrá duše, která je ochotna mu pomoci. Nejprve je to holandský kupec Jakub, který se ho ujme, když je s ním jednáno bezcítěně:

„Když viděl, jak krutě jednají s bližním, s bytostí stejně neopeřenou a stejně dvounohou jako ostatní lidé, měl s Candidem soucit. Vzal ho do svého domu, očistil ho, dal mu chléb a pivo, nabídl mu dva zlatáky a projevil ochotu zasvětit ho do výroby pravých perských látek, které se vyrábějí v Holandsku – bude-li mít o to ovšem Candide zájem.“¹⁶⁴

Podruhé se jej ujme v Lisabonu jakási stařena. Stará se o něj, dává mu najíst a léčí jeho rány. I když se od sebe musí v průběhu příběhu odloučit, následuje na konci povídky jejich opětovné shledání a stařena se stává součástí skupiny Candidových přátel.

Hrdina na svých dalších cestách získá také sluhu Kakamba, který si svého pána oblíbí pro jeho dobrotu, a oba stanou se velkými přáteli. I oni se však musí během putování odloučit, jak je pro tuto povídku typické. Candide proto svěří svému sluhovi část jmění, které si veze z Elodráda, a požádá jej, aby se vypravil pro jeho milovanou Kunigundu do světa, vykoupil ji a poté doplul do Benátek, kde se spolu všichni setkají.

---

¹⁶² Voltaire: *Prost'áček*, op.cit., str.319

¹⁶³ Ibid., op.cit., str. 319-320

¹⁶⁴ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.19

Po odjezdu svého sluhy se Candide ocitá sám, ale záhy se objeví na obzoru nový přítel Martin. Tento pesimista, o kterém byla již v mé práci zmínka, se Candidovi doslova vysměje, když se dozví o jeho domluvě s Kakambem:

„Vy jste doopravdy prostoduchý. Vy si myslíte, že nějaký sluha, když má v kapse pět nebo šest miliónů, půjde hledat vaši slečnu až na konec světa, a pak se vám s ní poveze až do Benátek ? Jestli ji najde, nechá si ji sám. A když ji nenajde, vezme si jinou. Radím vám dobře : zapomeňte, že jste měl sluha Kakamba s slečnu Kunigundu.“¹⁶⁵

Avšak Martinova pesimistická předpověď se nenaplní. Hledání a nalezení Kunigundy bude sice složitější, ale Kakambo Candida nezradí. Jeho dobrosrdečnost, které jiní tolik zneužívali, je konečně doceněna a oplacena dobrem právě v postavě jeho věrného přítele.

4.6 *Láska*

Kromě citu přátelského věnuje Voltaire v povídkách značnou pozornost rovněž citu lásky, který ve strastiplných příbězích představuje také občasná světlá místa. Téma však není pouze idealizováno. Filozof se na lásku dívá očima realisty a líčí i její odvrácenou stranu.

V *Zadigovi* se například hlavní hrdina setkává hned v úvodu příběhu s proměnlivostí citů a z lásky zažívá jen pocit deziluze. První snoubenka jej rychle opustí a nahradí jeho sokem. Za manželku proto pojme jinou, ale když její city záhy po svatbě podrobí zkoušce, i ona jej zklame. Dochází proto k závěru, že první měsíc manželství „je měsícem medovým, druhý pak pelyňkovým.“¹⁶⁶ Odejde od své manželky a začne se raději věnovat studiu věd a přírody. Tím však jeho trápení s láskou nekončí. Do cesty mu vstoupí babylónská královna Astarté, která bude nakonec tou pravou vyvolenou a moudrou ženou. Jak již víme, kvůli lásce ke královně bude však Zadig nucen uprchnout do světa před hněvem krále. Jejich láska bude tedy možná až na konci příběhu.

---

¹⁶⁵ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.139

¹⁶⁶ Voltaire: *Zadig*, op.cit., str.29

Povídka *Candide* rovněž ilustruje vratkost a nestálost citů lásky. Tentokráté však přímo v postavě hlavního hrdiny. Ten je sice vroucně zamilován do Kunigundy a stále o svých citech mluví, avšak podléhá i svodům jiné dámy. Když se má na konci příběhu opět se svou milou setkat, není už jeho vyvolená tou krasavicí, kterou znal. Útrapy a těžká práce ji o krásu připraví. Dle slov Kakamba je z ní „děsně ošklivá ochechule.“¹⁶⁷ Candide nejprve tvrdí: „Ať je krásná nebo ohyzdná – jsem čestný muž a mou povinností je neustále ji milovat.“¹⁶⁸ Když ji však spatří, pojme ho hrůza. Stačí tedy málo a velká láska vezme za své pouhou ztrátou milence fyzické krásy. Nakonec nemá Candide „v hloubi srdce ani jednu chuť oženit se s Kunigundou.“¹⁶⁹ Přece jen se ale ožení. Více než z lásky to ovšem bude z touhy pokořit snoubenčina bratra, odmítajícího do poslední chvíle sňatek své sestry s nešlechticem, a také kvůli milence naléhání a vlastní cti bránící mu zrušit dané slovo.

V *Candidovi* je láska zobrazena také ve své nejzhubnější podobě jakožto možný zdroj nemoci. Právě její vinou končí Panglos jako žebrák, „jenž byl jeden bolák. Oči měl vyhaslé, nos rozežraný, ústa sešklebená a zuby jako parkosky. Huhňal, chrchlal a skoro při každém otevření úst vyplivl jeden zub.“¹⁷⁰ Když jej Candide vidí v tomto žalostném stavu, je zděšen a chce vědět, jak je možné, že „krásná příčina přivodila tak strašné následky.“¹⁷¹ Filozof mu podá toto vysvětlení: „Můj drahý Candide, vy jste znal Paquettu, rozkošnou komornou naší paní baronky. V jejím náručí jsem okusil rajských slastí a ty mi přivodily tuto pekelnou chorobu. Jsem už celý rozežraný. Paquetta jí byla totiž nakažená a možná, že už na ni zemřela.“¹⁷² Panglose tedy „něžná láska, utěšitelka lidského pokolení, udržovatelka vesmíru a duše všech citlivých lidí“¹⁷³, jak ji sám nazývá, obdaří syfilidou.

Navzdory odvrácené straně lásky zobrazují povídky především její mocnou sílu, schopnost utěšovat a probouzet naději i v neštěstí. Je to právě láska, která kromě dalších důvodů způsobí, že Candide odjede z Elodráda a přesvědčí i Kakamba: „Je sice pravda, příteli, a znovu to opakuji, že se můj rodný zámek této zemi vůbec nevyrovná, ale není tu slečna Kunigunda a vy máte jistě v Evropě také nějakou milou.“¹⁷⁴

---

¹⁶⁷ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.19

¹⁶⁸ Ibid., op.cit., str.23

¹⁶⁹ Ibid., op.cit., str.23

¹⁷⁰ Ibid., op.cit., str.23

¹⁷¹ Ibid., op.cit., str.106

¹⁷² Ibid., op.cit., str.108

¹⁷³ Ibid., op.cit., str.152

¹⁷⁴ Ibid., op.cit., str.152

Láska posléze poskytuje útěchu, když Candide cestou z Edoráda přijde o většinu nákladu drahého kamení a zlata. Svému příteli v těchto chvílích říká: „Tady vidíš, jak jsou bohatství tohoto světa pomíjející. Jediné, co je pevné, je ctnost a blaženost, že zase užřím slečnu Kunigundu.“¹⁷⁵ I později, když Candide vidí, že je svět plný zla, stále mu zbývá láska, díky níž se vždy vzchopí. Když kolem sebe pozoruje samé nešťastníky bědující na život, pomyslí si: „Budu tedy jediným šťastným člověkem já – až zase užřím slečnu Kunigundu.“¹⁷⁶ Díky lásce se tedy Candide i v neštěstí dokáže myšlenkami na svou milou motivovat a neztrácet alespoň zbytky optimismu. Pesimista Martin, který už bohužel nemá naději v nic a nikoho, mu jeho přístup schvaluje a potvrzuje: „To je dobrá věc, neustále doufat.“¹⁷⁷

Také hrdina povídky *Prostřáček* chová ke slečně Saint-Yves hluboké city. Avšak i jejich lásce jsou do cesty stavěny překážky. Když je od své milé odloučen, dostávají se pak u něj stavy hořkosti, ale naděje při myšlenkách na milovanou osobu stále zůstává. A tak se o Prostřáčkovi dozvídáme, že byl často „v pokušení střelit sám na sebe, ale pro slečnu Saint-Yves měl ještě život rád. Chvílemi proklínal strýce, tetu, celou Dolní Bretaň i svůj křest a chvílemi jim žehnal, protože jejich přičiněním poznal tu, kterou miloval.“¹⁷⁸ Později, když potká Prostřáček ve vězení Gordona a pozná tak opravdové přátelství, je skutečně společností spřízněné duše potěšen a „byl by se v tomto zoufalém stavu cítil štasten, kdyby nemiloval.“¹⁷⁹ Síla lásky je však ještě silnější.

Tento příběh sice končí jako jediný nešťastně smrtí slečny Saint-Yves, nicméně líčí idylickou, čistou a vroucí lásku a neopomene zdůraznit památku, kterou si na ni hrdina uchová „až do posledního okamžiku svého života.“¹⁸⁰ V díle je také popsána názorová proměna Gordona, který díky Prostřáčkovi přestane posuzovat lásku pouze v souladu s přísnou křesťanskou morálkou, kterou zavedl středověk: „Nakonec se dobrý jansenistický kněz stal nepozorovaně důvěrníkem jeho lásky. Znal totiž lásku dříve jen jako hřích, z něhož se obviňujeme při zpovědi. Poznal ji nyní jako cit právě tak vznešený jako něžný, který může duši povznést i oslabit a který může někdy zrodit i ctnosti.“¹⁸¹

---

¹⁷⁵ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.159

¹⁷⁶ Ibid., op.cit., str.159

¹⁷⁷ Ibid., op.cit., str.167

¹⁷⁸ Voltaire: *Prostřáček*, op.cit., str.312

¹⁷⁹ Ibid., op.cit., str.323

¹⁸⁰ Ibid., op.cit., str.353

¹⁸¹ Ibid., op.cit., str.333

Antonín Zatloukal¹⁸² poukazuje ve vztahu k milostné tematice na rysy sentimentálních a pikareskních románů, kterými se Voltairovy prózy vyznačují. Neopomíjí zdůraznit i postupy románu formování, jež zde také nacházíme. Hrdinové příběhů skutečně dozrávají vlivem zkušeností, mění se, formují se – jako právě zmíněný Gordon, jenž přestane vlivem zkušeností nahlížet na lásku jako na smrtelný hřích. Předmětem mé práce však není rozbor děl z hlediska typologického, nýbrž tematického. Dovolím si proto zdůraznit, že na postavě Gordona je především patrné, jak i do tematiky lásky vnáší autor svou snahu osvícence o překonání středověkého názoru na svět. Lásky je vylíčena převážně realistiky, nikoli však jako zavrženíhodná, či dokonce hříšná. Naopak je přirozenou součástí našeho života, který může zkomplikovat, ale také výrazně zpříjemnit a stát se dalším ostrůvkem dobra.

4.7 Věčná lidská nespokojenost

V předchozích dvou kapitolách jsem poukázala na dva stěžejní city, které naše životy výrazně ovlivňují a zpříjemňují: cit přátelství a cit lásky. Dosažení pocitu štěstí však komplikuje věčná lidská nespokojenost, vlastnost všem lidem vlastní, jak dokládají Voltairovy povídky.

Ačkoli nejsou všechna lidská neštěstí stejně závažná, bědují lidé bez rozdílu všichni stejně. O tomto jejich povahovém rysu podává v *Candidovi* důkaz stařena, když takto pobízí Candida a Kunigundu během cesty lodí: „Račte vyzvat některého cestujícího, aby vám vyprávěl, co ho v životě potkalo, a najde-li se jeden, který nebude nadávat, že měl mizerný život, a který si ani jednou neřekl, že je tím nejnešťastnějším člověkem pod sluncem, hod'te mě po hlavě do moře.”¹⁸³ Oba dva se cestujících skutečně začnou vyptávat, ale brzy zjistí, že musí dát stařeně za pravdu.

---

¹⁸² Zatloukal, A.: *Studie o francouzském románu*, str.32

¹⁸³ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.69

Výstižně je tato problematická stránka lidské povahy popsána v povídce *Mikromegas*. Její hlavní hrdina, původem z hvězdy Síríus, se při svém putování dostane na planetu Saturn. Zde rozmlouvá s jedním ze Saturňanů a dozvídá se, že místní obyvatelé se přes veškerou zvědavost, která vyplývá z jejich dvaasedmdesáti smyslů, dosti často nudí. Mikromegas však není překvapen a naopak souhlasně dodává:

„To vám věřím...neboť na našem světě máme skoro tisíc smyslů, a přece nám zbývá jakási neurčitá touha, jakýsi neklid, který nám neustále připomíná, že jsme příliš nepatrní a že jsou bytosti mnohem dokonalejší. Trochu jsem cestoval; viděl jsem smrtelníky, kteří se nám zdaleka nevyrovňají; viděl jsem jiné, kteří nás o mnoho předčí; ale neviděl jsem žádné, kteří by neměli více přání než opravdových potřeb a více potřeb než uspokojení. Snad přijdu jednoho dne do takové země, kde nic nechybí; ale o takové zemi mi až dosud nikdo nedal přesné zprávy.“¹⁸⁴

Ať porovnávají oba dva životy na svých planetách z jakéhokoli úhlu pohledu, vždy se dostanou ke stejné neuspokojivému závěru, o čemž svědčí i rozhovor o délce života. Mikromegas nejprve zmíní, že všichni u nich na planetě si stěžují, jak je život krátký. Saturňan potvrdí, že u nich tomu také není jinak: „Bohužel žijeme jen pět set velkých oběhů kolem Slunce (to se rovná asi patnácti tisícům roků, počítáno naším způsobem). Vidíte, že je to skoro, jako by člověk umíral v okamžiku, kdy se narodí“ [...] „Sotva se začínáme trochu poučovat, přijde smrt, dříve než nabudeme zkušeností.“¹⁸⁵ Nakonec však vyjde najevo, že na hvězdě Síríu se žije sedmsetkrát déle než na Saturnu a Mikromegas musí svého vesmírného spolucestovatele uklidnit svými zkušenostmi: „Byl jsem v zemích, kde lidé žijí tisíckrát déle než u nás, a shledal jsem, že i tam reptají. Ale všude jsou i lidé rozumní, kteří se s tím dovedou smířit a děkují tvůrci přírody.“¹⁸⁶

Právě vlastnosti obyvatel rozličných planet velmi vtipným způsobem zrcadlí věčnou nespokojenost lidí, kteří by na místě Síríjců, Saturňanů a dalších jiných se stejným počtem jejich smyslů, vášní i délkou života smýšleli zcela stejně nespokojeně. Komický efekt je dosažen vyprávěním z „kosmické perspektivy“, jak nazývá Voltairův přístup Josef Kopal.¹⁸⁷

---

¹⁸⁴ Voltaire: *Mikromegas*, op.cit., str.128

¹⁸⁵ Ibid., op.cit., str.128

¹⁸⁶ Ibid., op.cit., str.129

¹⁸⁷ Kopal, J.: *Voltairovy romány a povídky* (doslov) In: Voltaire, *Romány a povídky*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1960, op.cit., str. 491

V postavách obrovských mimozemšťanů je vše záměrně zveličeno: od velikosti postavy po délku života, čímž je zdůrazněna lidská nicota. Lidé jsou redukováni na malé částičky, které Mikromegas při návštěvě Země zprvu ani nezahledne. Teprve když se mu roztrhne diamantový náhrdelník, poslouží mu jeden z kamínků jako mikroskop, díky kterému spatří plující loď a na ní skupinku lidí. Mylně si pomyslí, že jen díky malým proporcím lidem nic nechybí:

„Ó rozumné atomy, v nichž se věčné bytosti zlíbilo ukázat svou vynalézavost a svou moc, vy jistě zakoušíte na své zemi nejčistší radosti; neboť majíce tak málo hmoty a zdajíce se samým duchem, trávíte patrně svůj život jen v lásce a v myšlení: to je pravý život duchů. Nikde jsem neviděl opravdové štěstí, ale zde nepochybně je.“¹⁸⁸

Jeden z filozofů cestující na lodi jej však vyvede z omylu a vysvětlí mu, že na Zemi „s výjimkou malého počtu velmi málo vážených obyvatelů jsou všichni ostatní buď blázni nebo darebáci nebo nešťastníci.“¹⁸⁹

O nějaké velké spokojenosti tedy nelze hovořit. Sami lidé totiž mají neustále tendenci myslet si, že jinde se může žít daleko lépe: tráva je zelenější, jablka šťavnatější a vše zkrátka lepší. Právě tato další typická lidská vlastnost je ilustrována v úvaze Mikromegase, který lidi považuje za nutně šťastné tvory, protože jsou z jiné planety, zcela jiní, malí. Jeho úvaha se ovšem ukáže jako mylná.

Stejně tak se domnívá i Candide, když opouští Evropu a pluje do Ameriky, že právě tam „bude patrně ten svět, kde je všechno co nejlépe uspořádané.“¹⁹⁰ Samozřejmě záhy pozná, jak moc se mýlil. V Eldorádu na druhou stranu uvidí, jak nepřirozeně působí naprostá dokonalost. Přílišná harmonie a hojnost zde představují opačný extrém k našemu světu plnému zla. A jak známo, žádný extrém není dobrý, tudíž ani tento. Také na dalších cestách se Candide znovu přesvědčí, že ani bezstarostný život a hojnost prostředků nezaručí štěstí, žijeme-li prázdňím životem. Stane se tak při návštěvě u senátora Pococuranta v Benátkách.

---

¹⁸⁸ Voltaire: *Mikromegas*, op.cit., str.138

¹⁸⁹ Ibid., op.cit., str.139

¹⁹⁰ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.54

Senátor se ukáže jako šedesátiletý muž, který má sice všechno, avšak nic jej netěší a ze všeho je znuděný. V knihovně má známé knihy antických klasiků, v zahradě kolem svého zámku nádherné sochy, hudebníci mu hrají k poslechu krásnou hudbu, ale jemu už nic z toho nepřijde dost dobré. O překrásných dívkách, které roznášejí hostům v jeho paláci nápoje, se vyjadřuje bez velkého zalíbení:

„Docela slušná stvoření“ [...] „Beru si je někdy do postele, protože už mám dost těch městských paniček. Neustále koketují, žárlí, hádají se, jsou malicherné, nafoukané, hloupé. Kdo by pro ně pořád skládal nebo objednával sonety. Ale tyhle dvě už mě začínají také nudit.“¹⁹¹

Když hosté obdivují jeho nádhernou zahradu a palác, odpoví pouze, že dá hned druhý den „všechno uspořádat podle velkolepějšího vkusu.“¹⁹² Candide je tím vším tak vyveden z míry, že se nejprve domnívá, že „tohle je ten nejšťastnější člověk na světě“, protože je „povznesen nad všechno, co má.“¹⁹³ Avšak Martin mu otevře oči svou řečnickou otázkou: „To je nějaká radost – nemít žádné radosti?“¹⁹⁴ Musíme samozřejmě uznat, že nikoli, a souhlasit také s výstižnou charakteristikou Antonína Zatloukala, v níž shrnuje, že senátor „žije život prázdný, který nenaplnuje žádnou činností; ačkoli je bohat, živoří.“¹⁹⁵

Již v samostatné kapitole věnované Eldorádu¹⁹⁶ jsem naznačila, že tato utopická zem patří mezi světlá místa Voltairových povídek a představuje jeden z ostrůvků dobra. Neposkytuje ale žádné „konečné řešení“ k dosažení štěstí, jak podotýká Antonín Zatloukal.¹⁹⁷ Již tato epizoda však zdůrazňuje základní lidskou potřebu smysluplné činnosti a nových podnětů, kterých se tu Candidovi nedostává, a proto zde nesetrvá. Stejný problém ilustruje právě zmiňovaný příběh se senátorem Pococurantem, kterému chybí smysluplná činnost a jeho život je prázdný navzdory majetku a přepychu, který jej obklopuje.

---

¹⁹¹ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.54

¹⁹² Ibid., op.cit., str. 146

¹⁹³ Ibid., op.cit., str. 152

¹⁹⁴ Ibid., op.cit., str. 152

¹⁹⁵ Zatloukal, A.: *Studie o francouzském románu*, op.cit., str. 35

¹⁹⁶ Kapitola 4.4, str.51 této práce

¹⁹⁷ Zatloukal, A.: *Studie o francouzském románu*, op.cit., str.41

Podobná zkušenost čeká hrdiny povídky *Candide* na samotném konci vyprávění. Všechny hlavní postavy příběhu se spolu po všech prožitých útrapách opět shledají a celé společenství přátel se usadí v Cařihradu, kde koupí na radu stařeny malé hospodářství. „Bylo by docela přirozené, kdyby si někdo představoval, že si Candide – když se oženil se svou milou, dlel ve společnosti filozofa, Martina, moudrého Kakamba a stařeny – začal žít tím nejpříjemnějším životem na světě“¹⁹⁸ - líčí autor v samotném závěru a naznačuje nám, že cesta ke štěstí ještě není úplně u konce.

Candide je skutečně obklopen přáteli a žije po boku své milé. Přátelství a láska, dva ostrůvky dobra nezbytné pro pocit štěstí, zde tedy nechybí. Navzdory tomu všichni znovu čekají, až jim osud přinese něco lepšího. Čas vyplňují jen planými hovory a hádkami, které střídá všeobecná nuda. Jednoho dne to stařena nevydrží a zaběduje: „To bych ráda věděla, co je horší. Být stokrát znásilněn černými piráty, mít utárou polovinu zadnice, běhat uličkou Bulharů, být bičován, věšen, pitván a veslovat na galejích, prožít zkrátka a dobře všechna ta utrpení, která jsme prožili, nebo trčet tady a nedělat nic?“¹⁹⁹

Tímto se rozpoutá mezi všemi debata, ze které však nevzejde žádný platný závěr. Tradičně pesimistický Martin vyjde z jejich dosavadních zkušeností a prohlásí, „že člověk se narodil proto, aby buď žil ve zmateném neklidu, nebo v ospalé nudě.“²⁰⁰ *Candide* s ním sice nesouhlasí, ale sám neřekne nic. Nakonec se jdou všichni poradit k místnímu tureckému filozofovi, od kterého chtějí vyzvědět, proč byl stvořen tak zvláštní tvor jako člověk a proč je tolik zla na světě. Mudrc jim na to odpoví, že jsou to věci, do kterých se nemají plést, a zavře jim dveře před nosem. Cestou domů potkají tureckého starce, který je pozve na návštěvu do svého domu a nabídne jim výtečné pohoštění. Všichni jsou okouzleni a *Candide* předpokládá, že stařec vlastní veliké úrodné polnosti. Ten jej však vyvede z omylu: „Mám jen dvacet jiter. Obdělávám je s dětmi a práce od nás odvrací tři velká zla. Nudu, neřesti a nouzi.“²⁰¹

---

¹⁹⁸ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.167

¹⁹⁹ Ibid., op.cit., str.168

²⁰⁰ Ibid., op.cit., str.168

²⁰¹ Voltaire: *Candide*, op.cit., str.170

Candide si uvědomí, že si právě tento stařík zařídil život nejlépe. Rozhodne se proto jít v jeho stopách, a tak přátelům oznámí své rozhodnutí „Musíme pěstovat svou zahradu.“²⁰² Všichni se tedy pustí do práce a každý začne dělat to, na co stačí, a brzy jim začne hospodářství vynášet a dělat radost z plodů práce. Panglos ještě občas zkusí pronášet své překonané a zkušenostmi vyvrácené teorie o nejlepším světě, ale vždy je utišen buď Candidem nebo Martinem, který jej okřikne: „Pracujme a nechme mudrování. To je jediný prostředek, jak učinit život trochu snesitelný.“²⁰³

Ve všech filozofických povídkách, které jsou předmětem této práce, je tematika hledání lidského štěstí významně zastoupena. Pouze v *Candidovi*, jehož tón je pravděpodobně nejkritičtější, nacházíme na samotném konci příběhu i konkrétní radu, jak dosáhnout spokojenosti a štěstí v našem světě. Řešením je něco dělat, být aktivní. Filozof svět kritizuje, ale nenabádá k rezignaci. Jeho myšlenky a poselství v závěru povídky vystihuje Jan Sacher následovně: „Z kritiky Leibnitzova optimismu a jeho nahlížení světa jako nejlepšího ze všech možných světů vyvíjí Voltaire skeptickou vizi světa nezměnitelně špatného, jemuž se dá čelit pouze tvůrčí prací.“²⁰⁴

---

²⁰² Voltaire: *Candide*, op.cit., str.170

²⁰³ Ibid., op.cit., str. 173

²⁰⁴ Sacher, J.: *Pěstovat svou zahradu* (doslov) In: Voltaire, *Candide*, přel. Radovan Krátký, Hynek, Praha, 1994, op.cit., str. 177

5 Závěr

Voltaire ve svých filozofických povídkách zpracovává otázku lidského štěstí, která bude hýbat světem, dokud bude svět existovat. Kromě dlouhého období středověku, kdy došlo k odklonu od otázek pozemského života, diskutují o ní filozofové, umělci a duchovní učitelé už tisíce let. V současné době je skutečně velice aktuální. Stačí se podívat na odborné knihy nabízené v knihkupectvích k této problematice. Jejich množství je obrovské, což pouze svědčí o zájmu veřejnosti. Názvy publikací jsou většinou výmluvné samy o sobě, jako například: 101 strategií jak se nezbláznit v šíleném světě, 100 tajemství lidského štěstí, Štěstí začíná uvnitř či Úvod do neštěstí.²⁰⁵ Některé nám dokonce mohou připomínat názvy kapitol *Candida*, což potvrzuje již několikrát zdůrazněnou skutečnost, že se svět od doby osvícence v zásadních problémech příliš nezměnil a jeho dílo je stále aktuální.

Autorovi je někdy vyčítáno, že jsou postavy jeho povídek pouhé odpsychologizované siluety či stíny. Je pravda, že Voltaire se nevěnuje do hloubky psychologii postav, přesto můžeme jeho samotného do jisté míry za „psychologa“ považovat. Povídka *Candide* může sloužit doslova jako psychoterapie, jak dokládá Jan Sacher na příkladu holandského malíře Paula Klee : „Paul Klee četl knihu (*Candide*) v roce 1906, tedy ve svých šestadvaceti letech. Již tenkrát ji označil za jedinečnou. Navíc mu pomohla najít východisko z osobní krize, ve které se v té době nacházel.“²⁰⁶ Nepřekvapí nás proto, že současný francouzský autor François Lelord, který je považován za pokračovatele voltairovské tradice, je původním povoláním psychiatr. Jeho kniha *Hektorova cesta aneb hledání štěstí* z roku 2002 se stala skutečným bestsellerem a okamžitě byla srovnávána s *Candidem*. Obě díla opravdu vykazují mnohé podobnosti týkající se stavby i vypravěčského stylu. Lelordův Hektor podnikne cestu kolem světa stejně jako *Candide*. Ta jej velmi obohatí a přiměje k tomu, aby si uvědomil, co jej činí šťastným. Lelord přitom dochází ke stejnému závěru jako Voltaire: pro pocit šťastného života potřebujeme kolem sebe především harmonické vztahy s blízkými a smysluplnou práci.

---

²⁰⁵ Informace o odborných publikacích z oblasti psychologie jsou dostupné z <<http://www.portal.cz>>.

²⁰⁶ Sacher, J.: *Pěstovat svou zahradu* (doslov) In: Voltaire, *Candide*, přel. Radovan Krátký, Hynek, Praha, 1994, op.cit., str.178

Voltaire vyjádřil ve zkratce zásadní problémy své doby a problémy člověka obecně. Lelord podle jeho vzoru volí stejný přístup, pouze zasazuje příběh do současného doby. *Hektorovu cestu ke Candidovi* po formální stránce přirovnat lze a po velmi dlouhé době je opět dílem, které můžeme skutečně zařadit do žánru filozofická povídka. Kniha měla již v roce svého vydání mimořádný úspěch ve Francii. Deník Le Figaro ji zařadil v článku „Pět knih, které obletěly svět“²⁰⁷ na seznam, jenž zmiňuje současnou francouzskou literární tvorbu mající úspěch i ve světě.

Ohlas Voltaira u současné literární generace znovu dokládá, že jeho dílo rozhodně není mrtvé. Jeho závěry jsou velmi prosté, avšak univerzálně platné v každé době. V závěrečném Candidově odhodlání „Musíme pěstovat svou zahradu“, které prosadí mezi svými přáteli, lze spatřovat vliv epikurejců, kteří již v antice kladli důraz na přátelství a společnou činnost vedoucí k radostnému životu. Smysluplná práce či tvorba byla též existencialistům východiskem z nicoty, ze které hledali únik.²⁰⁸

Kvůli univerzálnímu charakteru myšlenek je však tomuto osvícenci ve většině odborných publikací vytýkáno, že nebyl příliš původním, ale ani hlubokým myslitelem. Naopak je zdůrazňováno, že myšlenky přebíral od druhých. Jeho velikost však spočívá ve formě, jakou svým myšlenkám propůjčoval. Správně na to poukazuje Hans Joachim Störing :

„Díla Francois Marie Aroueta, jenž psal pod literárním pseudonymem Voltaire, zaplňují 99 svazků. Přistupujeme-li k nim s otázkou, jakými novými a původními myšlenkami obohatil Voltaire filozofii, sotva v nich nalezneme něco, co by před ním již neřekli jiní. Ale nenajdeme jiného myslitele, který by to byl vyslovil alespoň tak dobře jako Voltaire, a především nikoho, kdo to vyslovoval tak vášnivě, tak vytrvale a s tak pronikavým úspěchem. Proto mu patří čestné místo v dějinách filozofie.“²⁰⁹

---

²⁰⁷ *Cinq livres qui ont fait le tour du monde*[online] 2011[cit.2011-04-21] článek z 22/10/2007 dostupný z <<http://www.lefigaro.net>>.

²⁰⁸ Také v *Nevolnosti* od J.P. Sartra oddaluje hlavní hrdina nicotu bytí tvorbou. Sám Sartre pak přirovnává Cizince od A. Camuse přímo k Voltairovu *Candidovi* a *Zadigovi*: „Ce serait à la manière de *Zadig* et de *Candide* un court roman de moraliste, avec une discrète pointe de satire et des portraits ironiques, qui malgré l'apport des existentialistes allemands et des romanciers américains, reste très proche, au fond, d'un conte de Voltaire“/ „Jedná se o moralistický román na způsob *Zadiga* a *Candida* se satirickým zabarvením a ironií, který navzdory vlivu německých existencialistů a amerických autorů má ve své podstatě blízko k voltairovské povídce.“ (vlastní překlad) citováno podle J. Goldzinka In :*Candide, suivi du texte*, I.M.E., Baume-Les-Dames, 1991, op.cit., str.257

²⁰⁹ Störing, H.J.: *Malé dějiny filozofie*, Karmelitské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2007,op.cit., str.276

Voltaire měl skutečně nadání génia a schopnost formulovat myšlenky krátce, výstižně a v případě potřeby kousavě. Jeho srozumitelný a jasný styl je navíc velmi zábavný. Ačkoli jeho prózy líčí život jako lavinu různých pohrom, je v nich také zmíněno lpění na životě, které je nám lidem vlastní navzdory všem neštěstím, jež nás stíhají:

„Tahle směšná slabost je možná jedním z našich nejzhubnějších sklonnů. Copak může být něco bláznivějšího než touha vláčet břemeno, kterým chceme co chvíli praštit o zem ? Děsit se toho, čím jsme, ale neustále na tom lpět ? Hřát za řadry hada, který nás požívá tak dlouho, dokud nám nesežere srdce ?“²¹⁰

Voltairovým prostředkem, jak se s tímto paradoxem vypořádat, je právě humor, ale také určitá míra lehkomyšlnosti, která nám brání v tom, abychom se ve světě, kde žijeme dočista nezbláznili. Filozof k tomu s úsměvem dodává: „Kdyby nás příroda neučinila poněkud lehkomyšlnými, byli bychom těmi nejnešťastnějšími lidmi. Většina lidí se neoběsí jen proto, že mohou být lehkomyšlnými.“²¹¹

Zábavný a čtivý Voltaire, nazývaný Kateřinou Velikou „božstvem veselosti“²¹², nás proto svým přístupem k životu baví i v jednadvacátém století.

---

²¹⁰ Voltaire: *Candide*, op.cit., str. 69

²¹¹ Citováno podle : Tretera, I.: *Nástin dějin evropského myšlení*, op.cit., str. 342

²¹² Ibid., op.cit., str. 342

6 Résumé

Le présent mémoire de maîtrise qui s'intitule *La recherche du bonheur dans les contes de Voltaire* a pour objectif l'analyse de la thématique relative au bonheur dans les œuvres littéraires suivantes: *Micromégas*, *L'Ingénu*, *Zadig* et *Candide*.

L'analyse est précédée d'une introduction montrant l'évolution de la notion de bonheur au cours des siècles. Il semble aller de soi dans nos sociétés modernes que le but de notre vie est d'être heureux. Or, cette idée est assez récente. Elle surgit à l'aube de notre histoire dans des écoles philosophiques grecques pour ensuite disparaître durant tout le Moyen Age qui néglige le bonheur individuel en mettant l'accent sur notre salut après la mort. Elle connaît un renouveau à l'époque de la Renaissance qui est une période importante. Elle est malheureusement interrompue en France par les guerres de religion qui ensanglantent le pays et mettent fin aux idéaux humanistes. De ce fait la question du bonheur connaît son plein essor seulement à partir 18. siècle - c'est-à-dire au siècle des Lumières, l'époque à laquelle a vécu Voltaire. Les philosophes des Lumières sont les continuateurs des humanistes de la Renaissance et s'inspirent de l'Antiquité. La question du bien et du bonheur est au centre de leurs interrogations. Elle est également au cœur de tous les contes philosophiques de Voltaire dont le présent travail n'analyse que les contes les plus connus cités plus haut dans le texte.

L'introduction à la thématique est suivie d'une petite partie théorique dont le but principal est de caractériser le conte philosophique qui était le genre privilégié de Voltaire. Il s'agit d'un récit narratif imaginaire qui s'inspire de la forme du conte pour transmettre des idées et des concepts à portée philosophique. Le philosophe est souvent mentionné comme étant créateur de ce nouveau genre. Les publications sur la littérature citent certains de ses prédécesseurs qui l'ont sûrement inspiré mais elles se taisent sur la question de ses disciples. Dans le présent mémoire je présente l'avis d'Angus Martin que je partage et qui constate qu'à part ce grand philosophe des Lumières nous ne trouvons pas vraiment d'autres écrivains en France dont les récits correspondent aux contes philosophiques.

Dans cette partie théorique je mentionne également le fait que les récits de Voltaire ne soient pas toujours définis en tant que contes. Certains d'entre eux sont parfois présentés comme des romans car ils sont assez longs. Leur dénomination dans différentes études et publications sur la littérature est loin d'être homogène. Je me permets tout de même de les présenter tous en tant que contes en me basant sur les travaux de Václav Černý et de René Pomeaux. Ces deux historiens de la littérature soulignent l'importance de la perspective du narrateur par rapports aux actants qui permet de faire la différence entre un roman et un conte quelle que soit la durée du récit en question.

L'analyse qui porte sur la recherche du bonheur dans les contes de Voltaire vient après ces parties théoriques. Le thème du bonheur est présent dans les quatre récits choisis. Néanmoins le conte qui traite le plus en détails de ce sujet est *Candide*. De ce fait je prête une attention particulière aux extraits de *Candide* qui sont les plus étudiés. Je souligne également un certain nombre de traits que les quatre récits ont en commun. C'est surtout la présence des héros positifs, gentils et exemplaire (Zadig, Micomégas) bien que naïfs parfois (Candide, L'Ingénu) qui se trouvent dans un monde cruel où prédomine le mal. La pureté de leurs âmes et les grandes valeurs morales forment un fort contraste par rapport à tout ce qui les entoure. Les quatre héros sont tous obligés de quitter leurs demeures pour une raison ou pour une autre. Ils deviennent des voyageurs forcés qui courent le monde en découvrant sa vraie face. Ils connaissent d'innombrables catastrophes et malheurs qui viennent aussi bien de la nature que des hommes qui sont dans la plupart des cas décrits comme des créatures méchantes et cupides. Le philosophe dénonce dans ses récits les pires défauts des hommes et nous présente un monde sans merci. A travers ses héros innocents et gentils qui sont souvent punis et traités de manière injuste il se pose la question de savoir s'il est possible d'être heureux dans notre monde. Les opinions exprimées dans ses contes visent surtout à critiquer et ridiculiser la philosophie chrétienne ainsi que celle de Leibnitz qui défendait que notre monde est le meilleur des mondes possible car il a été créé par notre bon Dieu. Le créateur de notre univers permet le mal seulement pour le transformer en bien. Il faut donc voir la finalité du mal comme un bien. Voltaire présente ses doutes quant à ces explications d'abord dans Zadig mais il n'est pas encore au plus fort de sa critique.

Le récit qui refuse strictement cette théorie est sans aucun doute *Candide* qui est considéré comme son chef d'œuvre. Voltaire l'a écrit en 1759 après le désastre de Lisbonne (un important tremblement de terre dont je parle dans mon mémoire). Cet événement l'a fortement influencé. Suite à cette catastrophe il a définitivement abandonné l'optimisme de Leibnitz qu'il partageait pourtant en étant jeune.

Voltaire se livre dans *Candide* à plusieurs sortes de critiques : il dénonce l'optimisme démesuré, la méchanceté des hommes, les préjugés. Il décrit tous les problèmes majeurs de son temps dont le fanatisme religieux et les conflits qui débouchent sur des violences et des guerres inutiles. En lisant ses contes nous trouvons un grand nombre de parallèles relatives aux problèmes décrits dans le monde contemporain. Dans mon mémoire je me donne d'ailleurs pour but de définir ses parallèles tout au long de mon analyse. Ces dernières montrent que l'œuvre de Voltaire est toujours d'actualité. Cela se confirme aussi par son influence sur François Lelord qui est un des écrivains français contemporain. Son livre *Le voyage d'Hector ou la recherche du bonheur* a été fortement influencé par *Candide* et répond aux critères du conte philosophique. Lelord arrive également à la même conclusion que Voltaire : dans notre monde cruel et sans merci on peut trouver quand même trouver le bonheur dans l'amour, l'amitié et dans un travail que l'on aime.

Le message que fait passer Voltaire est très simple mais son génie se trouve dans la manière d'exprimer ses idées. Il est dans son style particulier car le philosophe est capable de traiter des sujets très graves sur un ton humoristique. De ce fait la lecture de ses contes est divertissante et suscite toujours notre intérêt même au 21ème siècle.

Bibliografie

EXCERPOVANÁ LITERÁRNÍ DÍLA

- Voltaire: *Candide*, přel. Radovan Krátký, Hynek, Praha, 1994, ISBN:80-85906-01-5
- Voltaire: *Mikromegas* In: Voltaire: *Romány a povídky*, přel. Rudolf Souček, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1960, str.125-142
- Voltaire: *Prostáček* In: Voltaire: *Romány a povídky*, přel. Alena Wildová, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1960, str.293-354
- Voltaire: *Zadig* In: Voltaire: *Romány a povídky*, přel. Alena Wildová, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1960, str.23-90

ODBORNÁ LITERATURA

- Balajka, B.: *Přehledné dějiny literatury I.*, SPN Fortuna, Praha, 1995, ISBN:80-7168-198-9
- Cetl, J. a kol.: *Průvodce dějinami evropského myšlení*, Panorama, Praha, 1984
- Couty, D.: *Histoire de la littérature française*, Larousse, Paris, 2002, ISBN: 2-03-575083-0
- Černý, V.: *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti: Středověk*, H&H, Jinočany, 1996, ISBN: 80-85787-99-7
- Černý, V.: *Studie ze starší světové literatury*, Edice Ypsilon, Mladá fronta, Praha, 1969
- Fischer, J. a kol.: *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století*, 3.díl, Academia, Praha, 1979
- Goldzink, J.: *Candide, suivi du texte*, I.M.E., Baume-Les-Dames, 1991, ISBN:2-210423-015
- Goldzink, J.: *Voltaire (esej)* In: Couty, D.: *Histoire de la littérature française*, Larousse, Paris, 2002, str. 1274-1285, ISBN: 2-03-575083-0

- Halada, J.: *Průvodce evropským myšlením*, Brána, Praha, 1996, ISBN: 80-85946-23-8
- Kopal, J.: předmluva In: Voltaire: *Romány a povídky*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1960, str.7-19
- Kopal, J.: *Voltairovy romány a povídky* (doslov) In: Voltaire, *Romány a povídky*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1960, str. 489-495
- Macura, V. a kol.: *Slovník světových literárních děl II*, Odeon, Praha, 1988
- Martin, A.: *Anthologie du conte en France 1750-1799*, UGE, Paris,1981
- Narvaez, M. : *À la découverte des genres littéraires*, Ellipses, Paris, 1998
- Pomeau, R.: *Note sur Zadig* (komentář) In: Voltaire.: *Romans et contes*, Flammarion, Paris, 1996, str.25-28, ISBN:2-08-070111-8
- Pomeau, R.: *Voltaire conteur* (předmluva) In: Voltaire.: *Romans et contes*, Flammarion, Paris, 1996, str.8-21, ISBN:2-08-070111-8
- Sacher, J.: *Pěstovat svou zahradu* (doslov) In: Voltaire, *Candide*, přel. Radovan Krátký, Hynek, Praha, 1994, str.167-178, ISBN:80-85906-01-5
- Störing,H.J.: *Malé dějiny filozofie*, Karmelitské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2007, ISBN: 978-80-7195-206-0
- Suarès, A: *Sur Candide* (esej) In.: *Europe revue littéraire* (N°781, 05/1994), str.34-38
- Sviták, I.: *Humanista Voltaire* (studie) In: Voltaire : *Myslitel a bojovník* (souborné vydání filozofických děl), přel. B. Kozák a V.T. Miškovská, Státní nakladatelství politické literatury, Praha, 1957, str.9-104
- Šrámek, J.: *Dějiny francouzské literatury v kostce*, Olomouc, Votobia, 1997, ISBN: 80-7198-240-7
- Tretera, I.: *Nástin dějin evropského myšlení – od Tháleta k Rousseauovi*, Paseka, Praha, 2002, ISBN : 80-7185-171-X
- Voltaire: *Filozofický slovník*, přel. Emma Horká,Votobia, Praha, 1997, ISBN: 80-7220-061-5
- Zatloukal, A.: *Studie o francouzském románu*, Votobia, Olomouc, 1995, ISBN:80-7198-032-3

- Seymour-Smith, M.: *100 knih, které otřásly světem (Historie myšlení od starověku po dnešek)*, Euromedia, Praha, 2002, ISBN:80-242-0899-7
- Zeman, M. a kol.: *Slovník světové literatury*, Fortuna, Praha, 1994, ISBN:80-7168-080-X
- Zeman, M. a kol.: *Světová literatura četbou a interpretací*, Fortuna, Praha 1194, ISBN: 80-7168-125-3

ELEKTRONICKÉ DOKUMENTY

- Beck, S.: *Le bonheur chez Voltaire* [online] 2011[cit.2011-03-30] pojednání dostupné z <<http://www.lettres-et-arts.net>>.
- Budil, I.:*Pálení vdov i Indii* [online] 2011[cit.2011-06-24] článek dostupný z <<http://www.rozhlas.cz>>.
- Locke, E.A.:*Motivace teroristů: Islám* [online] 2011[cit.2011-07-15] článek dostupný z <<http://www.aynrand.cz>>.
- *Cinq livres qui ont fait le tour du monde*[online] 2011[cit.2011-04-21] článek z 22/10/2007 dostupný z <<http://www.lefigaro.net>>.

ZMIŇOVANÉ INTERNETOVÉ PORTÁLY

- <<http://www.ct24.cz>>
- <<http://www.ihned.cz>>
- <<http://www.idnes.cz>>
- <<http://www.portal.cz>>